

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Jan Mertlík

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Srebrenický masakr z pohledu balkánských uprchlíků
v České republice

Jan Mertlík

Bakalářská práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jan Mertlík**
Osobní číslo: **H10153**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Srebrenický masakr z pohledu balkánských uprchlíků v České Republice**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Svou pozornost bych rád zaměřil na lidi zasažené genocidou ve Srebrenici. Výzkum proběhne ve městech České republiky, kde uprchlíci bydlí. Formou polostrukturovaných a strukturovaných rozhovorů chci získat výpovědi, které budu porovnávat s teoriemi kolektivní paměti a nacionalismu. Tyto teze budu porovnávat se studiem odborné literatury, ale i s novinovými a odbornými články.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001
- BOTH, Norbert a Jan Willem HONIG. *Srebrenica: Zpráva o válečném masakru*. Mladá fronta, 2001.
- FINK, Sheri. *Válečná nemocnice: Skutečný příběh o chirurgii a boji o život. Naše vojsko*, 2007.
- GELLNER, Arnošt. *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal, 1993.
- GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. CDK, 2003.
- HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009
- HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina. Doplněk*, 1996.
- HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20.století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2006.
- ŠATAVA, Leoš. *Národní menšiny v Evropě. Železný*, 1994.
- ŠMÍD, Tomáš a Vladimír VAŘURA. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. CDK, 2007.
- TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.**
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **24. května 2013**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. června 2013**



prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan



L.S.



PhDr. Michal Tošner, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 24. května 2013

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byl jsem seznámen s tím, že se na mou práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon a zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 24. 6. 2013

Jan Mertlík

Poděkování:

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce PhDr. Tomáši Boukalovi, Ph.D za cenné rady, připomínky, vstřícnost a za celkové vedení mé bakalářské práce. Poděkování také patří informátorům, bez kterých by můj výzkum nemohl vzniknout. Děkuji jim také za to, že jsem se díky nim stal lepším člověkem. Děkuji rodině a blízkým přátelům, kteří mě po celou dobu vytváření bakalářské práce podporovali a hnali kupředu. Jsem vděčný Sabině Špalkové, která mi velmi ochotně pomohla s překladem bosenských textů. Děkuji Mgr. Ivo Rajchrtovi, který mě provedl úskalím dějin. V neposlední řadě chci poděkovat Tomáši Bryscejnovi a Veronice Metelkové. Bez jejich neúnavné, přátelské a kolegiální podpory bych zřejmě bakalářskou práci těžko dokončil.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá problematikou masakru ve Srebrenici na vzorku imigrantů žijících v České republice. Cílem práce je analýza názorů uprchlíků ze Srebrenice se zaměřením na lidskou paměť, na motivace k migraci a chápání pojmů genocida, zločin proti lidskosti, kolektivní paměť, migrace a stigmatizace.

KLÍČOVÁ SLOVA

Bosna a Hercegovina, Srebrenice, masakr, oběti, přeživší, genocida, kolektivní paměť, migrace, motivace

TITLE

The Srebrenica massacre from the perspective of Balkan refugees in the the Czech Republic

ANNOTATION

This bachelor thesis deals with problems of massacre in Srebrenica on a sample of immigrants living in Czech Republic. The aim of the work is the analysis views of refugees from Srebrenica. Thesis focuses on human memory, motivation to migrate and comprehension of terms like genocide, crime against humanity, collective memory, migration and stigmatization.

KEY WORDS

Bosnia and Herzegovina, Srebrenica, massacre, victims, survivors, genocide, collective memory, migration, motivation

Obsah:

Úvod.....	10
1. Metodologie	12
1.1 Terénní výzkum	12
1.2 Reflexe výzkumu	12
1.3 Metody výzkumu	14
1.4 Etika výzkumu	15
1.5 Výzkumné otázky.....	15
2. Zdroje.....	16
2.1 Literární zdroje.....	16
2.1.1 Historie Bosny a Hercegoviny.....	16
2.1.2 Srebrenické události	17
2.1.3 Genocida a etnické konflikty.....	17
2.1.4 Kolektivní paměť.....	18
2.1.5 Reflexe dosavadních „výzkumů“	18
2.1.6 Internetové zdroje.....	19
3. Historie.....	20
3.1 Počátek bosenské války.....	20
3.2 Srebrenice v bosenské válce.....	23
3.3 Naser Orić a Srebrenice	25
3.4 Co se ve Srebrenici stalo?	27
4. Genocida	31
4.1 Genocida a zločin proti lidskosti.....	31
5. Minulost a současnost.....	36
5.1 Paměť	36
5.2 Kolektivní paměť	37
5.3 Srebrenice dnes	40

5.4 Kolektivní amnézie	42
5.5 Stigmatizace	45
6. Migrace	47
6.1 Proč směr Česká republika?	48
6.2 Integrace	52
6.3 Dobrá volba	55
Závěr	58
Seznam zdrojů.....	61
Seznam příloh	65

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK

Obrázek 1 <i>Etnické složení Bosny a Hercegoviny</i>	21
Tabulka 1 <i>Počet a etnické rozložení obyvatel v Bosně a Hercegovině</i>	21
Tabulka 2 <i>Etnické složení obyvatel města Srebrenice</i>	24
Tabulka 3 <i>Etnické složení obyvatel města Srebrenice s přílehlou aglomerací</i>	24

Úvod

Výběr tématu mé bakalářské práce byl v zásadě jednoduchý. Nechtěl jsem se zabývat něčím, co mě osobně nezajímalo či vůbec neoslovovalo. Nakonec jsem si jako téma vybral kapitolu z dějin nedávného jugoslávského konfliktu.

Hlavní motivace ke studiu segmentu dějin byla má osobní nevědomost. První střípek k poznání vědomostí přišel v roce 1997, když jsme byli s rodinou na letní dovolené v Chorvatsku. Projížděli jsme prázdnými vesnicemi, kde byly rozstřílené domy a ve zdech byly veliké krátery od kulek. Tehdy jsem se zeptal rodičů, proč tomu tak je. Vysvětlili mi, že v těch místech probíhala válka. V osmi letech jsem hloubku a vážnost slova válka natolik nechápal, ale položil jsem si otázku. Proč jsou rozstřílené domy, které nemají opevnění? Nechápal jsem to. Ovšem mé prvotní zapálení o téma rychle vyprchalo s letními paprsky. Zásadní zlom přišel 24. března roku 1999. Dívali jsme se na večerní zprávy, a tam oznámili, že NATO začalo bombardovat Jugoslávii. Zprávy ukazovaly obrázky rozbombardovaných měst. Znovu jsem nechápal, proč tam lidé válčí, a tak blízko od mého domova?

Od té doby mi Balkán začal imponovat. Hltal jsem nové informace a objevoval staré. Postupem času jsme se při výuce dějepisu jak na základní škole, tak i na gymnáziu dostali do tohoto období, ale pociťoval jsem touhu vědět víc. Dál jsem se zajímal o válku v Jugoslávii, až jsem narazil na Srebrenici. Znovu jsem nechápal. Proč člověk páchá na člověku tak ohavné činy? Krvavý záznam v dějinách ve mně nechal hlubokou stopu. A poté přišlo studium sociální antropologie a bakalářská práce. Studium a psaní mi dalo možnost mou pomyslnou nevědomost odstranit. Konečně jsem se mohl naplno a dopodrobna zabývat něčím, o co jsem měl zájem takřka celou studijní kariéru.

Srebrenický masakr je jedním z milníků balkánských dějin. V malém horském městě se odehrála za bosenské války největší genocida od dob druhé světové války.

Cílem práce je zmapovat pohled vybraného vzorku přeživších obětí srebrenického masakru, které z balkánského poloostrova uprchli nebo emigrovali do České republiky a byli jeho přímými účastníky. Sebrané výpovědi pak nadále analyzuji a komparuji je například s teoriemi migrace, kolektivní paměti a klasifikací genocidy. Domnívám se totiž, že naše společnost si stále neuvědomuje vážnost a zejména krutost tohoto činu. Za sedmnáct let od masakru média, politikové a justice totálně devalvovali význam a vážnost Srebrenice. Mediální obraz Srebrenice se už v současnosti omezil pouze na to, že se každoročně

v červenci připomenou srebrenické události, ale málo se zdůrazňuje, že emoce kolem horského městečka jsou stále živé. Na povrch se dostávají různá vyjádření politiků a soudců, ale klade se málo důraz na samotné oběti. Jsou zmiňovány většinou v kontextu počtů zavražděných, ale přeživší dostávají oproti ostatním aktérům událostí méně prostoru a jejich zkušenosti se objevují v kratších rozhovorech či výpovědích. Tato bakalářská práce se však nepřiklání k ani jedné straně a není platformou, kde informátoři prezentují své názory. Nýbrž je to antropologická práce založená na empirickém a teoretickém výzkumu. Ve výzkumu jsem například hledal motivace uprchlíků k přesunu do Čech, jak se informátorům vedlo se integrovat do české společnosti, do jaké míry si uchovali svou etnickou a kulturní identitu, jak se na informátorech traumatická událost podepsala a v jaké formě si na ni uchovávají vzpomínku, nebo proč informátoři často inklinují ke konspiračním teoriím.

Bakalářská práce je rozdělena na tři části a čerpá z poznatků studia vybraných zdrojů a ze získaných výpovědí od informátorů. První, metodologická část, podrobně a přehledně popisuje průběh terénního výzkumu, problémy výzkumu, metody výzkumu, výzkumné otázky, etiku výzkumu a reflexi použitých zdrojů. Druhá, historická část, předkládá stručné dějiny oblasti kolem Srebrenice a souvislosti s balkánskou válkou. Historický exkurz považuji za důležitý podklad pro správné pochopení pozdějších událostí. Dále definuji pojem genocida a zločin proti lidskosti. Třetí, teoreticko-praktická část, komparuje teoretické poznatky z vybraných zdrojů a informace získané v terénu. Čtenáře seznamuje s následnou analýzou a závěry.

Považuji za důležité, aby srebrenické události neupadly do zapomnění. Srebrenice by měla být odstrašujícím příkladem, kde selhal člověk. Hrůzy jakékoliv války by měl mít člověk neustále před očima, aby si uvědomoval, kde všude chyboval a čeho je schopný.

„Běda tomu, kdo zůstává nestranný před krvácejícími ranami svobody.“

Viktor Hugo

1. Metodologie

V metodologické části popíši terénní výzkum, reflexi výzkumu, metody získávání dat, etiku výzkumu, výzkumné otázky a podrobím reflexi zdroje spjaté s tématem.

1.1 Terénní výzkum

Terénní výzkum probíhal mezi účastníky srebrenického masakru, kteří dnes žijí na území České republiky a tuto událost buďto prožili na vlastní kůži, nebo s ní byli úzce spjatí. Vzorek informátorů jsem si vybral na základě prvního kontaktu, od něhož jsem obdržel několik dalších kontaktů, jež rozšířily informační zdroje, ze kterých jsem následně profiloval téma.

Výzkum byl rozdělen do čtyř částí. Studium literatury, vstup do terénu či navázání kontaktů, terénní výzkum a zpracování dat. Sběr dat začal v září roku 2012, skončil v květnu 2013.

1.2 Reflexe výzkumu

Před i během terénního výzkumu jsem narazil na celou řadu problémů. První problém byl se získáním kontaktů. Na začátku výzkumu byl jediný kontakt, jediný informátor, na kterém závisel celý výzkum. Až po prvních rozhovorech s ním mi bylo předáno několik nových kontaktů a umožněno kontaktovat tak další nové informátory. Díky poskytnutí dalších kontaktů jsem téma mohl dále rozpracovávat a rozvíjet.

Druhý velký problém spočíval v samotném navázání kontaktu s informátory. „*Každý z nás je v cizím prostředí vnímán víceméně jako kašpar.*“¹ Musel jsem překonat osobní stud, kdy jsem předstoupil před de facto úplně cizí lidi, které jsem zpovídal z jejich traumatických zážitků. Ze začátku bylo samozřejmé, že i informátoři museli překonat svou osobní hranici a najít sílu reprodukovat své životní prožitky úplně neznámému člověku, který přišel do jejich osobního teritoria. Na prvních schůzkách jsem většinou dostával odpovědi typu: „*Proč bych ti měl vykládat, jak mi Srbové zmasakrovali rodinu, když tě vůbec neznám?*“² nebo „*Proč si o Srebrenici nenajdete informace na internetu a otravujete mě?*“³ či „*Proč zrovna já?*“⁴ Prvotní nezáměr jsem se snažil překonat vysvětlením, že zatím na české akademické půdě neproběhl konkrétní výzkum vztahující se jen na Srebrenici a že je důležité o tématu mluvit,

¹ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, str. 39

² Informátor č. 6 na první osobní schůzce.

³ Informátor č. 4.

⁴ Informátor č. 1 při prvním kontaktu, kdy jsem ho seznamoval se záměrem výzkumu.

protože stále mnoho lidí má k tragickým událostem co říci a mediálně je srebrenický masakr neustále rozebírán. Za zásadní věc výzkumu jsem tedy považoval získání si důvěry informátorů. Od začátku bylo totiž jasné, že ochota informátorů mluvit o srebrenických událostech se odvíjela od známostí s prvním kmenovým informátorem, na kterého jsem musel udělat klíčový dojem. Až na základě jeho doporučení mi ostatní vyprávěli své životní zkušenosti a prožitky. Proto jsem musel od začátku klást velký důraz na citlivost vystupování a na vyváženou komunikaci.

Třetí problém bylo samotné získávání dat. S některými informátory probíhaly schůzky z očí do očí a některými probíhala pouze emailová forma konverzace ať už z důvodů, že se setkat prostě nechtěli anebo na schůzku neměli čas. Časová vytíženost informátorů způsobila velkou časovou náročnost samotného výzkumu, protože na odpovědi jsem čekal mnohdy několik dnů i týdnů. U schůzek jsem někdy například cestoval dvě hodiny pro třicetiminutový rozhovor. Data jsem tak zpracovával do poslední možné chvíle.

Čtvrtý problém byla samotná data a jejich citlivost. Všichni informátoři chtějí zůstat v částečné nebo v úplné anonymitě a někteří si chtějí práci před odevzdáním přečíst a na základě toho mi povolí použít jejich výpovědi. Bez tohoto *příslibu*⁵ nebylo možné informace získat.

Dále jsem ve výzkumu předpokládal problém jazykové bariéry. Ani jeden informátor se totiž nenarodil v České republice. Všichni se během několika let po bosenské válce do Čech přistěhovali. Ale žijí tu už několik let, česky umí mluvit obstojně, a pokud nastal problém s vyjádřením, tak jsme využili výrazové prostředky, končetiny či anglický jazyk. Jazyková bariéra tím byla odstraněna.

Jeden z největších problémů ve výzkumu byly názorové postoje informátorů a moje osobní rétorika nad daným problémem. Od navázání kontaktu jsem musel dbát na to, jestli je informátor naladěný *prosrbsky* nebo *probosensky* a na základě těchto postojů jsem musel volit i vhodná slova. Špatná rétorika znamenala odklonění od tématu a rozsáhlé názorové poučení ze strany informátora. V horším případě jsem takto o jednoho *prosrbského* informátora přišel, když jsem podle oficiálních zdrojů ICTY⁶ označil *Ratka Mladiće*⁷ za válečného zločince. To znamenalo konec rozhovorů. Jako důvod informátor uvedl. „*Seš cejtiti chorvatskou špinou,*

⁵ Viz. etika výzkumu.

⁶ Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii.

⁷ Válečný zločinec, který se před ICTY zodpovídá z válečných zločinů.

*kerá chce nás, Srby, zahubit. Nehodlám s tebou ztrácat čas*⁸. Při zpětném pohledu jsem dospěl k názoru, jestli jsem svou rétoriku neměl úmyslně sladovat s informátorem, za účelem získání názorově vyhraněnějších a subjektivnějších dat, které by měly možnou hlubší validitu. Nakonec jsem se tomu vyhnul, protože jsem usoudil, že by to mohlo kolidovat s etikou výzkumu.

*„Terénní výzkum je nesmírně náročný po odborné i lidské stránce.“*⁹ Tuto větu pronesl *T.H.Eriksen* a i já těžkou pozici výzkumníka v terénu potvrzuji. Získávání dat bylo hlavně psychicky náročné, protože jsem musel mít na paměti při každém rozhovoru, co si k informátorovi mohu a nemohu dovolit, každé slovo muselo být před vyřknutím důkladně promyšlené a celý rozhovor neustále směřovat k výzkumnému tématu. Informátoři měli často tendence od tématu odbíhat. Do posledních chvil před ukončením rozhovorů a uzavřením výzkumu jsem nevěděl, jestli se mi podaří dojít k jádru výzkumných otázek. Nakonec se ale veškeré problémy podařilo v rámci možností vyřešit.

1.3 Metody výzkumu

K získávání dat jsem si vybral kvalitativní výzkumné metody. Hlavním prostředkem byly rozhovory a elektronická korespondence, ta byla prostředkem pro dodatečné doplňování informací. Především jsem využil strukturovaný, polo-strukturovaný, nestrukturovaný a narativní rozhovor. Technika a vedení rozhovorů byly pro výzkum zásadní, protože jen skrze ně jsem navazoval kontakt a získával důvěru a informace. Podle povolení informátora byly rozhovory zaznamenány na nahrávací zařízení či do výzkumného deníku.

Strukturovaný rozhovor jsem využíval jako seznamovací a informační prostředek. Před první schůzkou jsem měl vždy pevně připravené tematické otázky, které měly oslovit informátora díky společnému tématu a vtáhnout ho do výzkumu. Dal jsem si za cíl, že si informátora musím získat hned na začátku a to díky mému zájmu o téma. Tyto počáteční rozhovory trvaly pět až deset minut.

Strukturovaný, polo-strukturovaný a nestrukturovaný rozhovor jsem nadále využíval v celém výzkumu, a to vždy podle situace, jak se rozhovor vyvíjel. Pokaždé jsem měl na schůzku připravené otázky a témata, která jsem chtěl rozvíjet. Strukturované otázky měly vytyčit základní témata aktuálního rozhovoru a polo-strukturované otázky doplňovaly

⁸ Tento informátor byl z výzkumu vyřazen.

⁹ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, str. 40

informace k základním tématům. Na začátku a na konci každé schůzky ještě probíhaly nestrukturované rozhovory. Ty daly další základ důvěře mezi výzkumníkem a informátorem. Tyto rozhovory byly většinou mimo výzkumné téma.

Některým informátorům nevyhovoval rozhovor typu otázky a odpovědi. Aplikoval jsem metodu narativního rozhovoru, kdy informátoři na zadané téma volně vyprávěli své životní zážitky týkajících se Srebrenice. U narativního rozhovoru informátor často inklinoval k citovým prožitkům¹⁰, častěji vyjadřoval díky delšímu souvislému výkladu subjektivní nálady, pocity a názory na dané téma.

1.4 Etika výzkumu

Všichni informátoři byli seznámeni se záměrem výzkumu a na základě dohodnutých podmínek byl vytvořen písemný souhlas¹¹, který výzkumník a informátor stvrdili svým podpisem. Tím se výzkumník zavázal dodržovat dohodnuté podmínky, řádně nakládat s daty od informátorů jak při zpracování, tak i při zveřejňování. Na základě tohoto písemného souhlasu nebudu v metodologické části podrobně rozebírat osobní údaje o informátorech. Informátory představím až v teoreticko-praktické části.

1.5 Výzkumné otázky

Pro svůj výzkum jsem si zvolil dvě výzkumné otázky, na které jsem v průběhu výzkumu hledal odpovědi. Snažil jsem se je volit tak, aby mi co nejlépe pomohli najít odpovědi na daná témata.

První výzkumná otázka, „**Jak vidí masakr ve Srebrenici informátoři dnes?**“ Otázka měla za úkol zjistit názorový postoj informátorů na události minulé z místa přítomného. Dále, jak se vzpomínky zapsaly do paměti přeživších. Odpovědi na výzkumnou otázku č. 1 hledám v kapitole *Minulost a současnost*. S otázkou číslo dva, „**Proč si informátoři vybrali k emigraci Českou republiku?**“, jsem hledal motivace, které informátory vedly k přesunu z rodné vlasti do nového prostředí a důsledky s migrací spjaté. Odpovědi na výzkumnou otázku č. 2 hledám v kapitole *Migrace*.

¹⁰ Několikrát se informátor rozhovořil tak, že ho rozvzpomínání dovedlo k slzám.

¹¹ Ukázka písemného souhlasu je v příloze bakalářské práce pod číslem 1.

2. Zdroje

„Důležitou součástí přípravy na práci v terénu je tedy výběr přesně formulovaného tématu.“¹² Slova slavného norského antropologa přesně vystihují přípravu na můj výzkum. Shánění a studium literárních, internetových či akademických zdrojů jsem začal půl roku před výzkumem, protože teoretické nastudování, následná stratifikace témat a konečné vyprofilování hlavního tematického směru výzkumu bylo před pozdější práci s informátory stěžejní. Teoretické nastudování je pro téma velice důležité, protože nebylo možné jít před informátory nepřipravený. Je zde několik zásadních pojmů, které jsem si potřeboval uvést na pravou míru, neboť každý autor nahlíží na problém z jiné strany. Dále jsem přicházel na to, že například mnoho knih bylo složité sehnat. Ať už z důvodů nedostupnosti v knihovnách nebo vysoké pořizovací ceny. Ale mnoho literatury, článků a odkazů mi také ochotně poskytli sami informátoři.

2.1 Literární zdroje

2.1.1 Historie Bosny a Hercegoviny

Za nejucelenější publikace o historii Bosny a Hercegoviny považují dvě knihy od českého historika Ladislava Hladkého. Jako jediný tuzemský autor zpracoval historii země. Je tu samozřejmě ještě další spousta jiných publikací, ale ty jsou spíše encyklopedického rázu. Publikace *Bosna a Hercegovina: Historie nešťastné země* obsahuje deset rozsáhlých textů ve třech oddílech, které mapují historii od počátků datujících se do 2. tisíciletí př. n. l. až do roku 1996. Každý text se věnuje určité historické epoše. V prvním oddíle autor nastiňuje Bosnu jako nárazníkové pásmo, kde se po staletí střetávaly kultury dvou velkých tehdejších říší, Osmanské a Rakousko-Uherské. Je zde líčena etnická problematika a přelévání vlivu jednotlivých říší s dopadem na obyčejné obyvatelstvo v oblasti sociální i kulturní¹³. Tyto historické souvislosti slouží k celkovému pochopení etnických násilností a válek, které se odehrály v Bosně na konci 20. století. Bez historického exkurzu není možné bosenskou problematiku pochopit. Publikace předkládá texty, které seznamují s obecnými fakty a problematikou v obecné rovině, nejde v nich do hloubky. Autor se nestaví na žádnou stranu, předkládá historická fakta. Jediným místem, kde vyjadřuje své postoje, je úvod a závěr. Hladkého druhá publikace z roku 2005, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, do hloubky rozšiřuje historické události. Poslední dvě staletí tu jsou dopodrobna rozebrána a kniha nese

¹² ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, str. 44

¹³ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996

dokonalý obraz nedávných dějin, který prohlubuje pochopení problematiky Bosny. Publikace je plná historických mini událostí, které dohromady dávají celek.¹⁴ Kniha disponuje nadhledem oproti publikaci předešlé. *Historie nešťastné země* byla napsána v roce 1996, v průběhu jugoslávského konfliktu, kdežto *Bosenská otázka...* byla publikována až v roce 2005.

Obě publikace popisují faktické dějiny Bosny a Hercegoviny ve čtivé formě, v dostatečné hloubce a dávají prostor k vlastnímu názoru. Obě knihy po nastudování garantují schopnost se orientovat v bosenských dějinách a dávat informace do souvislostí s jugoslávským konfliktem a bosenskou válkou.

2.1.2 Srebrenické události

Českých i anglických publikací, které se detailně a konkrétně zabývají srebrenickým masakrem, je málo. Kniha *Srebrenica, zpráva o válečném zločinu* je dílem dvojice holandských autorů, kteří přinášejí syntézu válečných důkazů, rozhovorů, svědectví, výpovědí, obrazových a psaných materiálů. Kniha je velice uznávaný zdroj jak v angličtině, tak i v češtině. Autoři vše spojili do chronologického a přehledného výkladu událostí, den po dni, hodinu po hodině. Kniha slouží jako podrobná informační studnice srebrenických událostí a čtenář má před sebou ucelený obraz, kde se rozebírají příčiny, samotný akt, i důsledky. Dosud nebyla v anglickém ani v českém jazyce vydána lepší publikace, která by soustředila sled událostí do jedné knihy. *Srebrenica, zpráva o válečném zločinu* má dva nedostatky. Byla sepsána a vydána v roce 1996, rok po masakru a z textů je „cítit“ živost tématu. Chybí kritický odstup. Z toho pramení druhý problém, kdy autoři obhajují konání mezinárodního společenství navzdory pozdějším důkazům o selhání.

Válečná nemocnice od Sheri Fink vykresluje jiný pohled na srebrenické události, a to skrze skupinu lékařů, kteří na začátku války přišli do oblasti zachraňovat lidské životy a vypráví autentické příběhy na pozadí masakru. Je to pohled na každodenní lékařskou práci, na životy lékařů a pohled do jejich myslí. Je to kniha velmi emočně zabarvená. Publikace představuje širší pohled na Srebrenici v bosenské válce, protože příběhy se odehrávají na větším časovém pásmu (1992 až 1995). I když se primárně probírají lékařské a chirurgické záležitosti, na pozadí se odehrává příběh města a lidí v něm.

2.1.3 Genocida a etnické konflikty

K prostudování těchto dvou pojmů mi bylo doporučeno několik autorů. Vybral jsem si *Yvese Ternon* a *Filipa Tesaře*. Kniha *Genocidy XX.století* od *Yvese Ternona* je uznávanou

¹⁴ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005

publikací, která dopodrobna pojem genocida zkoumá a rozebírá. Genocidu zasazuje do historie, aplikuje na ní různé společenské pohledy a na světových genocidách dokumentuje své teze. Zamýšlí se nad názorovými proudy a vyhodnocuje je. Po nastudování *Genocidy XX.století* dostane čtenář skvělý přehled o pojmu genocida. *Etnické konflikty* od Filipa Tesaře jsou odbornou veřejností uznávanou knihou, která překračuje hranice země vzniku. Autor čtivou formou přibližuje příčiny, průběh a důsledky etnických konfliktů. Na problematiku nahlíží ze všech možných úhlů pohledu a každý pojem detailně vysvětluje, rozebírá a uvádí příklad. Síla knihy tkví v přehledné a uspořádané struktuře. Kniha *Etnické konflikty* je zdroj, který postihuje celou problematiku.

2.1.4 Kolektivní paměť

Více budu kolektivní paměť rozebírat v kapitole kolektivní paměť.

Výčet literárních zdrojů je samozřejmě delší, ale pro téma masakru ve Srebrenici pokládám výše jmenovanou literaturu za stěžejní pro základní a dále rozšiřující podklad pro teoretické uchopení tématu.

2.1.5 Reflexe dosavadních „výzkumů“

Na české akademické půdě vzniklo od roku 1995 několik absolventských, bakalářských a diplomových prací, které se Srebrenicí nepřímo zabývaly. Z antropologického hlediska zatím žádná. Dvacet let po událostech na konci bosenské války je téma stále živé a aktuální. ICTY¹⁵ dodnes soudí odpovědné zločince, političtí představitelé se každoročně přes média dohadují o podílu viny a celosvětová i tuzemská média v červenci ožívají vzpomínkami na masakr ve Srebrenici. Ač je tato krvavá tečka za bosenskou válkou přitažlivým tématem, tak nikdo z absolventů nepřišel s pohledem jiným než z literatury. Problémem prací byla plochost informací, které byly předložené a zpracované jako rekapitulace historie bez reflexe dalších zdrojů. Výzkum či jakákoliv zdrojová komparace by téma oživilo a díky časovému odstupu od událostí by se objevilo v novém světle. Antropologický výzkum nabízí zcela jiný pohled než jen skrz literaturu, ale díky informátorům a výpovědím je pohled na masakr naturálnější a autentičtější.

Srebrenickými událostmi se podrobněji zabývala v roce 2010 *Tereza Mazáková* v bakalářské práci *Bosenská genocida a její souvislosti*. Vymezila základní tematické pojmy a na základě literatury zrekonstruovala historické události a co jim předcházelo. Roku 2010 stvořila *Klementina Mandić* diplomovou práci *Holocaust židů a genocida Bosňáků*. V

¹⁵ Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii.

komparaci holocaustu a genocidy Bosňáků využila sociologické a psychologické metody. Masakr vylíčila prostřednictvím literárních zdrojů a genocidu výkladově rozebrala. *Dominik Brandl* vypracoval diplomovou práci *Ozbrojené konflikty po skončení studené války na Balkáně* a taktéž *Maroš Sovák* a *Špecifická ústavního systému Bosny a Hercegoviny*. Obě práce Srebrenici zmiňují okrajově, ale nahlíží na události z politologického a právního hlediska. Většina prací měla dva společné jmenovatele. Srebrenice nebyla hlavním tématem a byl to hlavně historický exkurz seskládaný z odborné literatury. Nejblíže antropologii se s diplomovou prací přiblížil *Pavel Oškrkaný*, *Válka v Bosně a Hercegovině v českém dobovém (1992 – 1995) tisku*. Pro výzkum použil komparativní (historicko-srovnávací) analýzu podle *Miroslava Hrocha*¹⁶.

Většina akademických prací nepřinesla k výzkumu výraznější informační obzor, jelikož většina prací měla základní literaturu identickou s mým seznamem literatury, tudíž jsem ho musel rozšířit. Tyto bakalářské a diplomové práce shrnují informace z odborných knih, ale pro lepší celkový obraz tématu bylo vhodnější přečíst právě knižní zdroje, které byly obširnější. Akademické práce spíše posloužily jako jiný autorský pohled na základní literaturu. Srebrenické události jsou na českém akademickém poli stále neprobádanou oblastí, respektive ještě nikdo nerealizoval konkrétní výzkum, který by na masakr nahlížel očima přeživších obětí.

2.1.6 Internetové zdroje

Na internetu se objevuje nepřehledné množství článků, analýz a glos, které se přímo zabývají Srebrenicí. Ne každý je informačně hodnotný a použitelný. Musel jsem odlišit laické články od těch odborných. Přínosné byly zahraniční zdroje, kde řada odborníků vede výzkumné skupiny, a zabývají se určitým segmentem masakru. Dále jsem se opíral o stránky *Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii*, o světové a domácí dobové zpravodajství a mnoho dalších textů. Rozebírat co a k čemu jsem použil, nemá na tomto místě význam. Tematicky použité články jsou vždy uvedené v textu bakalářské práce. Konečný výčet použitých internetových zdrojů je na konci práce. Celkově se v internetovém prostoru pohybuje mnoho použitelných informačních zdrojů, které jsou pro výzkum užitečné.

¹⁶ OŠKRKANÝ, Mgr. Pavel. *Válka v Bosně a Hercegovině (1992–1995) v českém dobovém tisku*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

3. Historie

Oproti slavným antropologům jako byl *Evan-Pritchard*, *Boas* či *Malinowski* jsem měl jako výzkumník výhodu. Oni se mohli v omezené míře připravit studiem starších materiálů o zkoumaných skupinách, já ne. „*Proslulost*“ Srebrenice utvořila mnoho pramenů, které nabízejí historické materiály ke studiu a umožňují lepší připravenost výzkumníka do terénu. Historický exkurz je pro pochopení souvislostí se současností nezbytný. *Evans-Pritchard* nebo *Kroeber* zdůrazňovali, že je důležité znát minulost zkoumané společnosti a její příspěvek k přítomnosti¹⁷. Bez historie by byla bosenská přítomnost k nepochopení. V této kapitole popíši stručně historii a souvislosti s bosenskou válkou.

3.1 Počátek bosenské války

Bosna a Hercegovina byla v Jugoslávii místem, které nebylo etnicky homogenní. Po smrti *Josipa Broz-Tita*¹⁸ v roce 1980 se celá Jugoslávie začala utápět v hospodářské, politické a národnostní krizi. Tu způsobily politické, ekonomické, národnostní a státoprávní faktory, postupné slábnutí komunistické ideologie a snaha o politickou integraci v západní Evropě. Z počátku byla krize v politické rovině, protože se hlavní představitelé dohadovali, jestli komunistický režim uchovají nebo transformují. Postupem času konflikt přerostl do roviny národní, jenž vyvrcholil rozpadem jugoslávské federace.

V roce 1990, se po rozpadu federace rozhořel nový spor. Federace zaštiťovala šest republik a dvě autonomní oblasti. Jednotlivá etnika a národy se sdružovaly pod hlavičku jednoho státu a postupně vyhlášovaly samostatnost. První bylo Slovinsko, pak Chorvatsko v červnu 1991. Osamostatnění těchto dvou zemí, hlavně Chorvatska, znamenalo počátek celého jugoslávského konfliktu. Nacionální propaganda se umocnila a vztahy všech etnik se vyostřily.

Situace v Bosně byla nejhorší ze všech. Hlavně díky etnické rozmanitosti. Národnostní mapa¹⁹ byla obrazně přirovnávána k „*leopardí kůži*“. K roku 1991 vypadalo etnické složení²⁰ obyvatel Bosny a Hercegoviny takto:

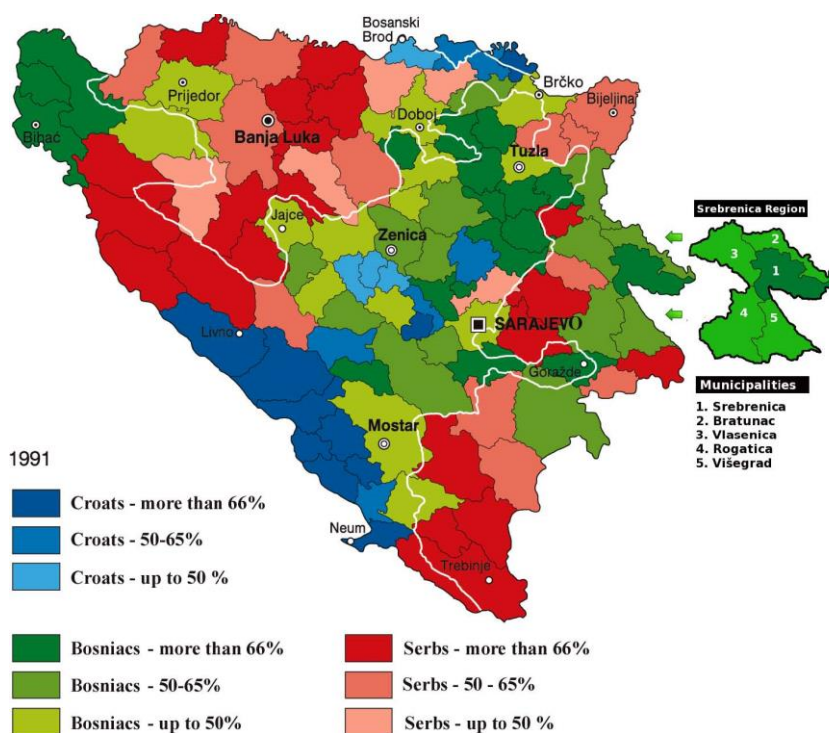
¹⁷ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, str. 46 - 49

¹⁸ Prezident Jugoslávie v letech 1953 až 1980.

¹⁹ http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2771 Mapu etnického složení Bosny ukládám do textu záměrně, protože je to nejlepší možný způsob, jak si udělat představu o etnické rozervanosti státu.

²⁰ http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/bosna_a_hercegovina/

<u>Bosňáci</u>	<u>Srbové</u>	<u>Chorvaté</u>	<u>Ostatní</u>
43%	31%	17%	6%
1 902 956	1 366 104	760 852	242 682



Na samostatnosti Bosny a Hercegoviny se intenzivně pracovalo od rozpadu federace, ale většina návrhů byla smetena, protože nenašly shodu mezi všemi. Političtí představitelé Bosny věděli, že vyhlášení samostatnosti bude velký problém a bránili se tomu, a tak pozdější prezident Bosny, *Alija Izetbegović*, navrhoval model „*Svaz jihoslovanských republik*“²¹, který měl být volným sdružením republik podle příkladu SSSR. Avšak tento návrh byl od začátku ze strany domácí i zahraniční politické strategie nepřijatelný. Neschopnost politického konsenzu dovedla k akci bosenské Srby²², kteří na území Bosny 9. ledna 1992 vyhlásili formou deklaráce *Republiku srbského národa v Bosně a Hercegovině*²³.

Vyhlášení *Republiky srbského národa v Bosně a Hercegovině* přinutilo jednat rodící se Evropskou unii, která chtěla moderovat spor a zprostředkovat řešení vnitro-bosenských problémů. Ale uznat Bosnu jako samostatný stát nechtěl nikdo. Argumentovali tím, že nezávislost si nepřeje většina obyvatel. Vyhlášení nezávislosti muselo předejít

²¹ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996, str. 144

²² Srbové žijící na území Bosny a Hercegoviny.

²³ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996, str. 144

celorepublikové referendum. V únoru 1992 proběhla řada konferencí o budoucím uspořádání Bosny za účasti všech stran. Strana *SDA*²⁴ pod vedením *Izetbegoviće* hájila myšlenku unitárního státu. *SDS BaH*²⁵ pod vedením *Karadžiće*, prosazovala parcelaci Bosny na tři etnické celky a bosenští Chorvaté uplatňovali decentralizaci na bázi federace. Závěr konference byl, že strany utvořily „*Cutilheirův plán*“²⁶ podle něhož měla Bosna zůstat v dosavadních hranicích s podmínkou, že se vytvoří samosprávné celky, *opštiny*²⁷, založené na etnickém, ekonomickém, i funkčním principu. Plán²⁸ předpokládal, že jednotlivé národnostní *opštiny* získají vnitřní samosprávu, ale Bosna zůstane nadále centralizovaná. Vyjednávající strany s plánem souhlasily, ale nikdy ho nerespektovaly a nepodepsaly. Později argumentovaly tím, že jen deset *opštin* ze 106 bylo etnicky homogenních, tudíž nebylo možné tímto ani jakýmkoliv jiným plánem dosáhnout řešení bosenské etnické krize.

Na přelomu února a března roku 1992 se v Bosně konalo referendum, kde se 63,4% oprávněných voličů vyslovilo pro samostatnost. *Bosenští Srbové* referendum bojkotovali s vyjádřením, že oni už svůj stát mají. Referendum bylo prvním impulzem, kdy lidé vyšli do ulic, zejména v Sarajevu, a tím započalo mnoho občanských nepokojů. Mocenský a politický souboj vřel i mezi stranami *SDA* a *SDS BaH*. *Karadžićova SDS BaH* spustila útočnou rétoriku proti Bosňákům, kde bosenské Srby stavěl do pozice obětí a utlačovaných, a etnickou válku viděl jako nutnost. Příkladem rétoriky a vzednutí národních vášní byla kauza zastřeleného Srba na svatbě v Sarajevu. Byl zastřelen neznámým pachatelem, když na svatbě mával srbskou vlajkou. *SDS BaH* k incidentu řekla, že to byl útok proti srbskému národnímu symbolu a že takto bude vypadat společné soužití bosenských Srbů a Bosňáků, utrpení pro Srby.²⁹

SDS BaH atmosféru vyostřovalo a začalo jednat na vlastní pěst a podnikat první vojenské kroky, pod záminkou spolupráce se všemi. Na konci března 1992 *SDS BaH* vyhlásila ústavu a tím oficiálně ztvrdila existenci *Republiky srbského národa v Bosně a*

²⁴ *SDA BaH* – Strana demokratické akce Bosny a Hercegoviny, národně orientovaná strana Bosňáků; HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996, str. 215

²⁵ *SDS BaH* – Srbská demokratická strana Bosny a Hercegoviny, národně orientovaná strana bosenských Srbů; HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996, str. 215

²⁶ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996, str. 145 - 146

²⁷ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996, str. 146

²⁸ Příloha č. 2

²⁹ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996, str. 144 - 149

Hercegovině. K *SDS BaH* se posléze připojila *JLA*³⁰, neutrální federální jugoslávská armáda, která v počátcích byla nestranná, ale poté společně s bosensko-srbskou stranou vytvořila plán na ovládnutí strategických cílů. 5. dubna 1992 odstartovaly střety *JLA* s polovojeuskými jednotkami Bosňáků a bosenských Chorvatů v Sarajevu a toto datum je považováno za první den bosenské války.

3.2 Srebrenice v bosenské válce

Srebrenice leží v prostředním cípu severovýchodní Bosny a podle *Cutilheirova plánu* je to teritorium z převážné části obývané muslimským obyvatelstvem. Samotné město a okolí se stalo po rozpadu jugoslávské federace ideálním místem pro bujení organizovaného zločinu a etnických čistek. Zapříčinila to zejména horská poloha města, která ho izolovala od okolních velkých měst a blízkost k srbským hranicím, kde etnické spory hořely nejvíce. Tyto faktory zapříčinily, že v tříletém válečném období byla Srebrenice a okolí vystaveno brutální decimaci obyvatel ze všech etnických i náboženských majorit a minorit.

Srebrenice byla v etnickém složení homogennější³¹. V médiích dochází ke konfliktu interpretací počtu zmasakrovaných obyvatel. Mnohé zdroje nerozlišují faktická čísla od toho, jestli se jedná o Srebrenici jako statuární jednotku či o město s přidruženou aglomerací. V číslech je velký rozdíl. Většina článků a knih zmiňuje počet obětí řádově kolem 8 tisíc a zároveň dodávají, že to byli obyvatelé Srebrenice. Autoři ale neberou v potaz, že v červenci roku 1995 bylo ve městě přes 35 tisíc uprchlíků a nepřipouštějí, že oběti byli jak z řad obyvatel Srebrenice, tak i z řad uprchlíků. Reálně z toho vyplývá, že město mělo několik tisíc obyvatel a mediální obrazy narušují veřejné mínění lidí. Když jsem například vedl debaty s kolegy, většina si myslela, že to bylo velké město, kde byla zlikvidována část obyvatel. Posléze jsem jim vysvětlil, že to nesedí s fakty, že by Srebrenica musela být zmasakrována minimálně dvakrát, abychom se dostali na udávaná čísla. Informátoři často vypovídali, jak jsou rozhořčení mediálním obrazem.

³⁰ *JLA* – Jugoslávská lidová armáda, název vojenských sil jugoslávské federace v letech 1945 až 1992; HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996, str. 214

³¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Srebrenica>

Etnické složení obyvatel města Srebrenice k roku 1991

<u>Bosňáci</u>	<u>Srbové</u>	<u>Chorvaté</u>	<u>Ostatní</u>
63,92%	28,40%	0,59%	7%
3 673	1 632	34	407

Etnické složení obyvatel města Srebrenice s přilehlou aglomerací k roku 1991

<u>Bosňáci</u>	<u>Srbové</u>	<u>Chorvaté</u>	<u>Ostatní</u>
75,19%	22,67%	0,10%	2%
27 572	8 315	38	741

Republika srbského národa v BaH v požadavcích prosazovala, aby se oblasti *muslimských opštin*³² kolem Srebrenice a dál na jih přes Žepu a Goražde, připojily k srbským teritoriím, aby se celý východní pruh od severu na jih připojil k Srbsku. Ač k akci neměli *bosenští Srbové* žádné oficiální povolení ze strany představitelů Bosny ani mezinárodního společenství, tak tato území postupně zaplavovala jejich armáda, která obsazovala strategické cesty a silnice, zaminovávala zem, vraždila a vyháněla civilisty z domovů, vykonávala etnické a náboženské čistky na muslimském obyvatelstvu a postupně celou oblast svírala do bosensko-srbských kleští. Civilisté prchali a vztahovali se na území kolem Srebrenice, Žepy, Goražde a do drinské nížiny, kde byla jediná ochrana v podobě *ARBiH*³³ a ozbrojených muslimských povstalců.

Celý rok trvalo mezinárodním organizacím, než konaly. Rada bezpečnosti OSN poprvé ve své historii, v rezoluci 819³⁴, dne 16. dubna 1993 ustanovila Srebrenici „*bezpečnou zónou*“. Rezoluce potvrdila ty předešlé týkající se Bosny, vyjádřila obavy nad dodržováním lidských práv a ustanovila třináct bodů, které měly vejít v platnost ve městě a okolí Srebrenice. Například všem bojujícím stranám zakazovala vojenské akce, nařídila nerušené dodávky humanitární pomoci pro civilisty a vyzvala *Svazovou republiku Srbsko* k přerušení dodávek zbraní a demilitarizaci oblasti a dále ustanovila, že na území kolem Srebrenice bude

³² Podle Cutilheirova plánu.

³³ *ARBiH* - Armiju Republike Bosne i Hercegovine, armáda muslimské vlády Izetbegoviče. THOMAS, Nigel a Krunoslav MIKULAN. *Válka v Jugoslávii: Bosna, Kosovo a Makedonie 1992-2001*. Praha: Grada, 2008, s. 6

³⁴ UNITED NATIONS. *Resolution 819*. 1993. Dostupné z: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/819\(1993\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/819(1993))

zvýšen počet ozbrojených mírových a ochranných sil OSN (UNPROFOR³⁵), které budou chránit civilisty, udržovat v oblasti klid. Zároveň vyzývala k ochraně jednotek ze strany bojujících. Rezoluce měla zabránit etnickým masakrům na civilním obyvatelstvu a *bezpečná zóna* měla být útočištěm pro uprchlíky a civilisty z celé spádové oblasti. Rezoluce 819 v červenci 1995 fatálně selhala a město Srebrenice se stalo dějištěm nejhoršího válečného masakru po druhé světové válce.

3.3 Naser Orić a Srebrenice

Důležitou součástí srebrenických dějin je *Naser Orić*. Bosenský důstojník byl minimálně jednou z příčin, proč se masakr odehrál. *Naser Orić* prošel kompletním vojenským a policejním výcvikem. Jako policista byl nasazen na misích v Kosovu a byl členem širšího sboru policistů chránícího *Slobodana Miloševiče*. Dělal i vyhazovače v sarajevském nočním klubu. V roce 1991 byl převelen do Srebrenice, kde byl z počátku policejním šéfem v nedaleké Potočari a se začátkem války se stal vrchním velitelem muslimských sil operujících na území Srebrenice a jeho okolí.

Během policejní kariéry se dostal do kontaktu s mafiány Bělehradu a Sarajeva. Osvojil si mafiánské praktiky. Ty se projevíly, když se stal velitelem armády. *Naser Orić* je zločinec, který kolem Srebrenice na začátku roku 1992 rozpoutal zběsilé etnické vyvražďování. Byl označen jako *warlord*³⁶. Vyzbrojen armádou dal kolem sebe dohromady tým zapálených muslimských vojáků armádně nazvaný 28. muslimská brigáda a ti poté pořádali ozbrojené nájezdy na srbské vesnice a obyvatele. ICTY disponuje mnoha důkazy³⁷, které dosvědčují krutost *Orićova* chování směřovanou proti Srbům. Svědectví obyvatel a novinářů dokazují, že srebrenická oblast měla co dočinění s velkým zločincem.

Orićovy jednotky srbské vesnice přepadaly ze zálohy, obyvatele vytáhly z domů, okradly je o cennosti a potraviny, dům před jejich zraky spálily a nakonec je pozabíjely. Podle soudního patologa *Zorana Stankoviče*, který psal pitevní zprávy obětí, to bylo zabíjení brutální. Většina obětí měla hrdla proříznutá doslova od ucha k uchu, další měli v sobě pět a více kulek a někteří měli hlavu oddělenou od těla.

³⁵ KENNEDY, Paul M. *Parlament světa: OSN a hledání světové vlády*. Praha: NLN, 2009, str. 100 - 101

³⁶ *Warlord* – označení pro osobu, která má totální vojenskou i civilní kontrolu v určité oblasti a nepodléhá ústřednímu velení. MALIC, Nebojsa, *Crime and Punishment*. 2006. Dostupné z: <http://original.antiwar.com/malic/2006/07/05/crime-and-punishment/>

³⁷ Orić několika novinářům v rozhovorech sám řekl, kolik lidí povraždil či jestli to byli Srbové či Bosňáci.

Krutost Orićovi vlády nad oblastí deklaruje i výpověď informátorky č. 1: „*Řezník Orić. Tak jsme mu tajně mezi sebou říkali. On a ta jeho sebranka byla ztělesněním zla. Srebrenici ovládali oni. Bydlela jsem poblíž domu, kde skladovali ukradené zásoby od Srbů. Jeden večer jsem viděla, jak vojáci přivedli několik kusů dobytka. Nebylo to poprvé. Několik týdnů jsme neměli doma žádné maso. Věděli jsme, že dobytek za domem poráží, a tak jsem se druhý den sebrala a šla jsem za vojákem, který hlídal u vrat. Poprosila jsem ho, jestli by mně a mojí rodině nedal kousek masa. On se na mě kouknul, plivl na mě a praštil mě pažbou pušky do obličeje. Otřesená jsem spadla na zem, snažila jsem se vstát a chtěla jít co nejrychleji domů. Ale to prase mě chytlo za vlasy a odtáhlo skrz vrata na dvůr. Řval, jak se opovažuju přijít si pro maso? Že Orić řekne, kdy budeme jíst maso. Strašně jsem křičela. Odtáhnul mě přes celé zápraží do stodoly, kde stáli další vojáci a hned u vrat byla velká plechová bedna. Příšerně to tam smrdělo. Všichni se smáli a ten šmejda mě přitáhnul před tu bednu. Nestačila jsem ani vstát a on bednu otevřel, popadnul mě znova za vlasy a hlavu mi dal nad bednu. To, co jsem viděla, do smrti nezapomenu. Bedna byla plná lidských hlav. Jednu hlavu vzal, nacpal mi ji do rukou a řekl, že si můžeme doma udělat dobrou srbskou mozeček. Všichni se začali šíleně smát a on mě pustil. Hlavu jsem upustila a utíkala domů.*“

Naser Orić své jednání zdůvodňoval tím, že díky srbskému armádnímu obklíčení celého srebrenického území, bylo odříznuté od potravinových zásob a jako velitel se musel starat o to, aby jeho lidé nevyhladověli.³⁸

Proč je Naser Orić důležitou součástí srebrenických dějin? Z historického hlediska bylo okolí Srebrenice místem střetávání kultur a náboženství. Každá dominantní strana se dopouštěla krvavých čistek a nikdo nebyl bez viny. Orić v době etnického neklidu, kdy na celém Balkáně sílila etnická a nacionalistická propaganda, vyostřil srbské, ale i muslimské postoje. Likvidací srbských obyvatel a vesnic dával záminku srbské propagandě možnost zvětšit rétoriku nesnášenlivosti vůči muslimům a konkrétně Orićovo protisrbské chování bylo zase vodou na mlýn bosensko-muslimské propagandě, která vlévala energii do žil bosensko-muslimským bojovníkům. Orić už tak napjaté etnicko-náboženské vztahy vygradoval do neúnosných mezí, které eskalovaly do ještě brutálnějších vln násilí a oba vojenské tábory se ještě více zradikalizovaly.

Existuje teorie, která říká, že genocida ve Srebrenici byla odplatou vojáků rekrutovaných z řad bosenských Srbů, kteří pocházeli z oblasti, kde město leží. Tito vojáci ve

³⁸ URBAN, Jan. *Všem sráčům navzdory: válka, o které nechcete nic vědět*. Praha: GG, 1996, str. 110

měště a vesnicích měli mrtvé rodiny a příbuzné. A ti samí vojáci vedli posléze v červenci roku 1995 obsazení Srebrenice a genocidu. To tvrdil *Stefan Karganović*, spolupracovník soudu v Haagu a ředitel výzkumného projektu *Srebrenica – Historical Project*³⁹, ale nakonec byla teorie vyvrácena s tím, že Srebrenici obsadily jednotky, které byly rekrutovány z jiných částí Bosny.⁴⁰

S teorií msty a odplaty pracuje také *Filip Tesař*: „*Krutost vůči bezbranným – zajatcům, civilistům, ženám – také podporuje msta. Společně prožité nebezpečí většinou vytváří mezi vojáky intenzivní citové pouto. Vojáci se pak mohou mstít za mrtvé a raněné spolubojovníky. I když padli nebo byli raněni jinde, pro ostatní byl viníkem jeden společný nepřítel.*“⁴¹

Stírá se tak rozdíl mezi muslimským civilistou a vojákem. *Orićovo* brutální chování k srbskému obyvatelstvu v oblasti mohlo způsobit, že bosensko-srbští vojáci při genocidě vytěsnili otázku viny a rozdíl mezi civilisty a vojáky. Společný nepřítel byl muslim nehledě na míru viny následných obětí.

3.4 Co se ve Srebrenici stalo?

V této podkapitole se nebudu dopodrobna věnovat sledu všech událostí, které se ve Srebrenici přihodily, protože je jich mnoho. Čtenáře stručně seznámím s tím, co se dělo v červencových dnech roku 1995 ve Srebrenici.

Kolem Srebrenice se začátkem července začala zintenzivňovat vojenská aktivita. Zvyšoval se počet vojenských incidentů, ale žádný velitel mezinárodních sil si neuvědomoval, že se Srbové k bezpečné zóně blíží a chtějí ji obsadit. Podle analýz se dospělo k názoru, že mírové síly nesprávně vyhodnotily postup srbských jednotek, které přecházely do ofenzívy podle stejné šablony. Pomalý postup, lehká, pravidelná dělostřelecká palba a postupné přibližování. Okolní terén byl pro taktiku příhodný, protože se tábory uprchlíků nacházely v nížině a srbské jednotky měli dostatečný přehled pro dělostřeleckou palbu. Ač se v oblasti nacházelo několik desítek mírových jednotek OSN, které mohly ofenzívu předejít, tak se nakonec nechaly srbskou ofenzívou zajmout.⁴²

³⁹ SREBRENICA HISTORICAL PROJECT. 2013. Dostupné z: <http://www.srebrenica-project.com/>

⁴⁰ DVOŘÁK, Václav. *Generál Mladić, Srebrenica a Iži*. 2011. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/58848.html>

⁴¹ TESAR, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007, str. 120

⁴² HONIG, Jan Willem a Norbert BOTH. *Srebrenica: zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá fronta, 2001, str. 27 - 54

Bosensko-srbská armáda⁴³ v čele s generálem *Ratkem Mladićem* si byla vědoma, že mají před sebou jednotky OSN a musely jednat velmi opatrně, aby nevyprovokovaly zásah mezinárodních sil. Ofenzíva *BSA* začala 6. července. Všem stranám bylo jasné, že klíčovou úlohu má velení holandských jednotek. *BSA* postupně obsazovala pozorovací stanoviště, některé holandské vojáky zajali a další vytlačili směrem do města. Pravomoc jednotek vojensky zasáhnout byla okleštěná rezolucemi. Každý vojenský zásah se musel konzultovat s vyšším velením. Velitelé si začali uvědomovat vážnost situace a to i po vyjednávání s *Mladićem*, který tvrdil, že zónu obsadit nechce. I přes tato ujištění postup *BSA* pokračoval.⁴⁴

Ofenzíva vrcholila 11. července v noci, kdy NATO i OSN uznalo, že postup *BSA* je kritický a dala ultimátum. „*Počínaje 06:00 se musí BSA začít stahovat, jinak síly OSN přistoupí k rozsáhlým leteckým úderům.*“⁴⁵ Mezitím velení bosenské armády a rada města začala jednat s jednotkami OSN o evakuaci uprchlíků. Velitelé bosenské armády se nedohodli na společném postupu a vše se začalo hroutit. Bosenští vojáci se shromáždili k pochodu do bezpečnějšího města Tuzla. Chtěli vytvořit bezpečný koridor pro uprchlíky. Ultimátum *BSA* nesplnilo. Letecký úder se očekával 12. července v 07:00. Operace *Modrý meč*⁴⁶ se ale neuskutečnila. 70 letounů NATO vzlétlo a 10 minut před úderem byl útok zrušen. Předpisy operace *Modrý meč* přikazovaly, že letouny mohou napadat jen aktivně útočící cíle. A *BSA* v době leteckého zásahu chytře neutočila. Celá letka se obrátila a vrátila na základnu. Kolem 11:00 *BSA* začala s útokem. V tu chvíli začala evakuace uprchlíků, vojáků a bosenská armáda se vydala na pochod do Tuzly. Obrana města se zhroutila a bylo otázkou času, kdy *BSA* Srebrenici obsadí. Velitelé dali dohromady ještě jeden letecký útok. Jeden letoun vypustil na cíle dvě rakety, ale *BSA* ihned zareagovalo, vydalo ultimátum, že pokud NATO nezastaví letecké útoky, tak zabijí holandské zajatce. Velící štáb okamžitě letecké útoky zastavil. *BSA* 12. července kolem 16:00 obsadila Srebrenici. Před sebou měla asi 350 mírových sil, v Potočari 25 tisíc muslimských uprchlíků a v horách nad městem prchalo 15 tisíc uprchlíků společně s bosenskou armádou. Velitelé přítomných sil OSN začali vyjednávat, ale tragédii nedokázali zabránit.⁴⁷

⁴³ Dále jen *BSA*.

⁴⁴ HONIG, Jan Willem a Norbert BOTH. *Srebrenica: zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá fronta, 2001, str. 27 - 54

⁴⁵ HONIG, Jan Willem a Norbert BOTH. *Srebrenica: zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá fronta, 2001, str. 47

⁴⁶ Operace *Modrý meč* byl název pro letecký úder NATO v oblasti Srebrenice.

⁴⁷ HONIG, Jan Willem a Norbert BOTH. *Srebrenica: zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá fronta, 2001, str. 44 - 54

13. července BSA rozjela plán, který měl ze Srebrenice a okolí udělat etnicky čistou oblast. Do okolí začali proudit vojáci, autobusy a nákladní auta. Generál *Mladić* před holandským velitelem uprchlíky ujišťoval, že se jim nic nestane. Rozdával jim jídlo, vodu a nakonec je vyzval, aby nastoupili do připravených autobusů, že je odveze na bezpečné místo. Nejdříve odveze ženy a děti, ale že i ostatním zajistí bezpečný odchod. Mírové jednotky tušily záměr, ale nemohly nic dělat. Začala separace muslimských mužů od žen a dětí. *Mladić* vše zdůvodňoval tím, že muže potřebuje vyslechnout, protože se neví, jestli nespáchali nějakou nezákonnou akci. Některé autobusy na dohodnuté místo dorazily, ale další začaly postupně mizet a BSA bránila v pátrání silám OSN. Ještě ten den se začaly šířit zprávy o zabíjení mužů a znásilňování žen.⁴⁸

Tragické události v Potočari popisuje informátorka č. 3: „*Vybavuju si to jako dneska. Ten den bylo strašný teplo. Do Potočari jsem s manželem a dvouma klukama utekli začátkem července. Říkalo se, že četnici obkličují Srebrenici a chtějí zlikvidovat všechny muslimy. Chtěli jsme odjet autem, ale neměli jsme benzin. V Potočari byli Holanďani. Doufali jsme, že nás před četnikama ochrání. Došli jsme tam s minimem věcí pěšky a doufali jsme, že nám pomůžou. Ale bylo jich tam málo a neměli nic. Za pár dnů u brány stáli četnici s jídlem a vodou, a já věděla, že je zle. Bratko, můj manžel, se rozhodnul, že musím s dětma nastoupit do autobusu. Že se určitě dostaneme do bezpečí. Lidi kolem byli jako v transu. Hrnuli se k autobusům. Chlapy i ženský. Jenže chlapům nastupovat zakázali a já jsem Bratka nechtěla opustit, nechtěla jsem se rozdělit. Bratko mě ale s klukama tlačil do autobusu. Nakonec jsem se rozhodla, že s dětma nastoupíme a že se uvidíme na shromaždišti, že na něj budeme čekat. Když jsme nastupovali, tak nedovolili nastoupit ani Maruanovi, protože mu bylo osmnáct. Petara četnici pustili, protože mu bylo pět. Já i Petar jsme brečeli, sedli jsme si a koukali jsme na Bratka a Maruana. Potom se autobus rozjel. To bylo naposledy, co jsme je oba v životě viděli.“*

Separace a masakr muslimů pokračoval ve městech, v okolí Srebrenice, ale BSA likvidovala uprchlíky v lesích, kteří se vydali na pochod do Tuzly. Podle svědků BSA střílela na jakýkoliv pohyblivý cíl. Oběti ze všech míst pak byly sváženy do hromadných hrobů.⁴⁹

⁴⁸ HONIG, Jan Willem a Norbert BOTH. *Srebrenica: zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá fronta, 2001, str. 55 - 75

⁴⁹ HONIG, Jan Willem a Norbert BOTH. *Srebrenica: zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá fronta, 2001, str. 76 - 98

Z údajů *Federální komise zřízené v Sarajevu*⁵⁰ vyplývá, že zabitých či pohřešovaných osob je 8106. K tomu se ještě připočítává dalších 500 osob, jejichž zmizení či smrt nebyla prověřena. *Mezinárodní komise pro zmizelé (ICMP*⁵¹*) osoby uváděla*⁵² oficiální číslo 8372 zabitých nebo pohřešovaných. Toto číslo je i na srebrenickém památníku. Později ICMP uvedla⁵³, že pracuje se vzorky kolem 8100 osob. Těla z masových hrobů se dodnes exhumují a jsou podrobeny forezním expertízám včetně hlavní analýzy DNA. Vědci k červenci 2012 odhalili totožnost 6 838 obětí.⁵⁴ Stále zbývá vyzkoumat totožnost 1534 obětí.

Srebrenice a nejbližší okolní města se v červencových dnech a na sklonku bosenské války stala dějištěm hrůzného válečného zločinu, který poznamenal tisíce rodin. Byla to genocida, systematické a naplánované masakrování obyvatel. Podle všech nashromážděných důkazů ICTY už odsoudil několik zodpovědných zločinců.

⁵⁰ FFEDERALNA KOMISIJA. *Preliminarni Spisak Srebrenica*. Dostupné z: http://www.domovina.net/srebrenica/page_006/Preliminarni_spisak_Srebrenica_1995.pdf

⁵¹ International Commission on Missing Persons.

⁵² SREBRENICA GENOCIDE BLOG. Srebrenica numbers. 2010. Dostupné z: <http://srebrenica-genocide.blogspot.cz/2007/12/srebrenica-numbers-quick-facts.html>

⁵³ INTERNATIONAL COMMISSION ON MISSING PERSONS. *DNA Results of the International Commission on Missing Persons Reveal the Identity of 6,481 Srebrenica Victims*. 2010. Dostupné z: <http://www.ic-mp.org/press-releases/dna-results-reveal-6481-srebrenica-victims/>

⁵⁴ INTERNATIONAL COMMISSION ON MISSING PERSONS. *Over 7,000 Srebrenica Victims have now been recovered*. 2012. Dostupné z: <http://www.ic-mp.org/press-releases/over-7000-srebrenica-victims-recovered/>

4. Genocida

12. července 1995, šest dní po začátku ofenzívy bosensko-srbské armády, vytlačila tatáž armáda poslední obranné jednotky *ARBiH*⁵⁵ a OSN z bezpečné zóny Srebrenice, tím ji obsadila a započalo vyvražďování muslimských obyvatel. ICTY označil tento čin jako genocidu a zločin proti lidskosti. Definování a analyzování těchto pojmů vede k lepšímu pochopení, co slovo znamená a jakou nese vážnost.

4.1 Genocida a zločin proti lidskosti

Oba pojmy si jsou blízké, nestojí proti sobě a druhý v sobě zahrnuje první. Nad těmito dvěma slovy začala velká diskuze po druhé světové válce. Světové právo se muselo dohodnout na obou pojmech, hlavně na obsahu. Nikdo nebyl schopný ustanovit, co tyto dva pojmy zahrnují, aby bylo vše správně v rámci práva. Zejména byla obtížná vymahatelnost práva, protože se sice právníci shodli na kolektivním státním zločinu, ale ustanovení trestného činu i označení pachatele je neslučitelné s pojmem státní suverenity, kdy jako suverén není stát nikomu podřízen a není povinen někomu skládat účty. Existuje tu rozpor mezi vnitřním právem státu a absencí práva kontrolující činy státu. To může být odstraněno vypracování mezinárodního trestního práva omezující suverenitu. Ale i samotné mezinárodní právo nevede k definitivnímu obvinění pachatele, protože pachatel jako jedinec neexistuje. Státu nelze uložit trest, který by postihnul všechny státní příslušníky, nejsou-li všichni delikventy.⁵⁶

Právní sílu a ukotvení zákonů na potírání státních zločinů hledala lidská společnost léta. V 19. století se mezinárodní společenství řídilo univerzálním etickým kodexem, ale ten byl nakonec shledán nedostačujícím a změna pro mezinárodní řešení sporů přišla v letech 1899 a 1906, kdy se konala Haagská konference, a byly ustanoveny Ženevské konvence. Od té doby se svět, hlavně Evropa, snažila klasifikovat mezinárodní zločiny a postihovat je. Od té doby vznikalo mnoho smluv, dohod a úmluv, které se porušovaly, a záhy na to přišla zbrusu nová dohoda, která do seznamu postihů přidala to porušené z minulé dohody. Dá se říci, že se mezinárodní právo učilo, jak se vypořádávat s porušováním lidských práv. První varování před nedokonalostí systému byla první světová válka. Ta způsobila otevření mnoha dalších debat nad otázkou lidských práv a lidskosti samotné. Ale ani jedna velmoc do té doby nebyla schopná přijít s účinným dokumentem či zřízením, kterému by podléhali všechny státy a řídili

⁵⁵ ARBiH - Armiju Republike Bosne i Hercegovine, armáda muslimské vlády Izetbegoviće. THOMAS, Nigel a Krunoslav MIKULAN. *Válka v Jugoslávii: Bosna, Kosovo a Makedonie 1992-2001*. Praha: Grada, 2008, s. 6

⁵⁶ TERNON, Yves. *Genocidy xx.století*. Praha: Themis, 1997, s. 15 - 17

se jejími nařízení na ochranu práv státních příslušníků proti agresi spáchané z důvodů státních, etnických či náboženských. Vše změnila druhá světová válka. Plánované, systematické vyhlazování národů a menšin nacistickým Německem. Tehdy se svět začal učit dva nové pojmy, genocida a zločin proti lidskosti.⁵⁷

Historie neuvádí, kdy se genocida objevila poprvé, ale dle pramenů se první genocidy datují do 2. století př. n. l. Starověcí panovníci likvidovali nepřátele a hrdě se tím vychloubali. „*Velké říše Východu neustále válčily, aby si udržely převahu nad sousedy, kteří je buď ohrožovali, nebo čekali na jejich oslabení, aby mohli přestat platit tribut.*“⁵⁸. V historii docházelo k vyhlazování hlavně kvůli mocenským a ekonomickým záležitostem.

Genocida jako pojem nabral na své plné účinnosti po druhé světové válce. Je to jazyková složenina řeckého slova *genos* (rod) a latinského kořene *cide* (vrah)⁵⁹. Genocida či latinsky *genocidium* označuje jednu z nejzávažnějších forem lidské agrese a znamená záměrnou likvidaci některé skupiny lidí. Slovo genocida bylo vytvořeno k definování válečných praktik nacistického Německa. Tento zločin hluboce otrásl celým světem. Genocida představuje propracovaný až vědecký systém vyhlazování lidí, rozvinutý na úrovni, jakou dosud nikdy žádný národ nedosáhl.⁶⁰ To je jedna z nejzákladnějších formulací, které *Yves Ternon* ve své knize uvádí.

Určení podstaty a významu slova genocida je stále ožehavým tématem. V roce 1944 pojem genocida poprvé uvedl polský právník *Raphael Lemkin*. „*Pod pojmem „genocida“ rozumíme vyhlazení národa či etnické skupiny. Z obecného hlediska nejde nutně o okamžité vyhlazení, spíše jde o koordinovaný plán různých akcí směřujících ke zničení podstatných základů života národních skupin, což pak vede ke zničení těchto skupin samotných. Cílem takového plánu je dezintegrace politických a sociálních institucí, kultury, jazyka, národního cítění, náboženství a ekonomického života národních skupin a destrukce osobní bezpečnosti, svobody, zdraví, důstojnosti a rovněž životů jedinců náležejících k těmto skupinám. Genocida je vedena proti národní skupině jako takové a akce, které má za následek, směřují proti individuu, nikoli kvůli jeho individuálním vlastnostem, nýbrž proto, že je příslušníkem národní skupiny.*“⁶¹.

⁵⁷ TERNON, Yves. *Genocidy xx.století*. Praha: Themis, 1997, s. 18 - 29

⁵⁸ TERNON, Yves. *Genocidy xx.století*. Praha: Themis, 1997, s. 223

⁵⁹ TESAR, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007, str.205

⁶⁰ TERNON, Yves. *Genocidy xx.století*. Praha: Themis, 1997, s. 6 - 12

⁶¹ TERNON, Yves. *Genocidy xx.století*. Praha: Themis, 1997, s. 12

Raphael Lemkin jasně definoval tento zločin. Jenže pojem „*genocida*“ se musel uvést do právní roviny. *Mezinárodní vojenský tribunál* určený pro stíhání nacistických zločinů genocidu jako oficiální právní termín uvedl 18. října 1945 v obžalovacím spisu. V této době začalo rozměňování podstaty samotného činu a destrukce klasifikace slova *genocida*. Někteří světoví právníci navrhovali spíše pojem „*zločin proti lidskosti*“ a jiní po vzoru *Lemkina*, „*genocida*“.

Pojem „*zločin proti lidskosti*“ se prvně objevil 8. srpna 1945 v londýnské dohodě, která ustanovila *Mezinárodní vojenský tribunál*, který soudil nacistické zločince. Dohoda byla právním pramenem, který podlehl shodě zástupců velmocí, a obsahovala tři klasifikace obvinění, válečný zločin, zločin proti míru a zločin proti lidskosti. Definice zní: „*Zločiny proti lidskosti, tj. vražda, vyhlazování, zotročování, deportace či jiné ukrutnosti spáchané na civilním obyvatelstvu před válkou nebo za války, nebo pronásledování z příčin politických, rasových či náboženských při páchání kteréhokoliv zločinu... nebo ve spojení s takovým zločinem, bez ohledu na to, zda bylo porušováno místní právo země, kde zločiny byly spáchány. Vedoucí, organizátoři, podněcovatelé a spoluviníci, kteří se zúčastnili zosnování nebo provádění společného plánu nebo spiknutí k provedení z některého ze zmíněných zločinů, jsou odpovědní za všechny činy všech osob při provádění takového plánu.*“⁶²

Oba pojmy jsou si v obsahu podobné. K úplnému pochopení je nutné zasadit oba pojmy v čase. *R.Lemkin* vynalezl slovo *genocida*, které mělo obecně charakterizovat masové a systematické vyvražďování lidí. Přišel s tím v době, kdy vrcholila druhá světová válka, svět měl za sebou už několik masových vražd (př. Arménská *genocida*) a v široké odborné i občanské společnosti chyběl pojem či slovo, které by zločin charakterizovalo a vystihovalo. Jenže právníci nebyli schopni *genocidu* přijmout v rámci trestního práva, a tak vymysleli termín *zločin proti lidskosti*. Zásadní problém těchto dvou termínů je účel. Termín *genocida* měl být jediným, tehdy nepoznaným termínem, který obecně i odborně postihl plánované masové vyvražďování a měl se stát základní a jedinou klasifikací zločinu. Zatímco termín *zločin proti lidskosti* vznikl z právní nutnosti, protože na *genocidě* se neshodli právníci, kteří měli soudit nacistické zločince, a tak termín vznikl jako klasifikace nacistických zločinů. *Zločin proti lidskosti* je termín, který byl vytvořený „*na míru*“ pro tribunál soudící nacistické zločiny. Naopak *genocida* měl být pojem plošný, který jasně a obecně vystihne podstatu

⁶² TERNON, Yves. *Genocidy xx.století*. Praha: Themis, 1997, s. 25

samotného činu, měla být aplikována na všechny masové vraždy a ne být termínem pro jednu událost.

„*Válka slov*“ způsobila, že ani po půl století od zavedení obou pojmů není společnost naplno schopná přijmout účel i obsah termínů a není schopná je plně aplikovat na další masové vraždy, které ve světě proběhly. Genocida a její podstata byla mediálně vytěžena a slovo samotné natolik zevšednělo, že se jím ohání každý, kdo se jako příslušník nějaké skupiny považuje za oběť nespravedlnosti. Jedni genocidu považují za absolutní a neodpustitelný zločin a jiní ji mají za univerzální podstatné jméno. Za tuto dobu se definice genocidy příliš zobecnila.⁶³ Zločin proti lidskosti je zase formule hojně užívaná na půdě mezinárodních organizací, tribunál a společenství, kterou využívají všechny oběti bezpráví k tomu, aby donutily daná společenství k akci či rezoluci.

Světové diskuze nad oběma termíny přispěly k tomu, že se zapomíná na skutečnou podstatu. Genocida i zločin proti lidskosti představují nehumánní a ohavné zločiny, které spáchal člověk na člověku a jeho motivací většinou byl státní zájem, etnická či náboženská příslušnost obětí.

Právě neustále dohady okolo obou termínů dospěly k tomu, že svět se opět nedokáže dohodnout, co se stalo v bosenské Srebrenici. Mezinárodní organizace používají termíny oba, trestní tribunál také, zainteresovaní političtí příslušníci všelijaké jiné opisné termíny a bojí se jakýkoliv oficiální termín použít⁶⁴, aby nerozmíchali nové nepokoje, a média hovoří o obou pojmech a přidávají třetí, masakr⁶⁵. To vede k tomu, že srebrenické události jsou často vnímány sekundárně a například číselné informace o obětech jsou všedně podané, že to jsou pouze čísla nikoliv informace vystihující reálnost zločinu. Dokládají to i výpovědi informátorů.

Informátorka č. 3: *„Ve Srebrenici jsem přišla o manžela a syna. Rodinu, kterou jsme budovali léta, mi vzal nějaký voják. Nedokážeš si představit, co to je za hrůzu dokud ji sám nepoznáš na vlastní kůži. A pak otevřu noviny a tam vidím, jak si nějaký pisálkové hrajou s čísly jako s matematickou úlohou ve škole a dohadují se s kámošema, kolik mají ubrat nebo přidat, aby měli správněj výsledek. Vůbec si neuvědomujou, že ty čísla jsou lidi.*

⁶³ TERNON, Yves. *Genocidy xx.století*. Praha: Themis, 1997

⁶⁴ Srbský prezident Tomislav Nikolič se ve své omluvě za Srebrenici vyhnul označení genocida a použil termín „hrůzný čin“.

⁶⁵ ČESKÁ TELEVIZE. 2012. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/21589-masakr-ve-srebrenici-tisice-mrtvych-v-bezpecne-zone/>

Lidi, který normálně žili svoje životy, nikomu nic neudělali a jenom proto, že klekali před jiným Bohem jim četník udělal díru do hlavy. Kde jsou nějaký hranice? Jak si může vůbec někdo dovolit takhle házet mrtvolama v novinách? Novináři nemají s lidmi žádný soucit, jako četníci.“

Informátor č. 6: *„Je to sprosté, jak o Srebrenici novináři píšou. Nemají v sobě ani kousek empatie a zapomínají, že si jejich řádky můžeme přečíst i my. My, co jsme Srebrenici prošli. Nejvíc mě štvou diskuze nad počtem obětí. Ať už bylo číslo jakékoliv, tak veškeré třenice jsou psané bez respektu k obětem. Kam se poděla etika novináře?“*

Nejen tyto dvě výpovědi, ale i další dokazují vrcholnou nespokojenost informátorů s mediálním obrazem genocidy ve Srebrenici. Většina se shodovala v tom, že jim nejvíce vadí „*čachrování*“⁶⁶ s počty obětí. Shodují se v tom, že je to nerespektování vážnosti celého masakru.

Primárně pozornost ukrajují dohady o klasifikaci činu a přelévání viny z jedné strany na druhou. A v neposlední řadě se k destrukci událostí ve Srebrenici přidávají konspirační teorie⁶⁷. Přitom by konečná klasifikace válečného zločinu bez dohadů a ve shodě historiků, forenzních analytiků, soudců, politiků, obětí, novinářů a viníků dovedlo Srebrenici i její oběti k pomyslnému uzavření traumatické minulosti. Při stálé otevřenosti všech debat ve všech sférách je Srebrenice stále „*poraněnou živou tkání*“⁶⁸, která po doteku vyvolává silné reakce.

⁶⁶ Tento pojem použil informátor č. 5.

⁶⁷ Každý informátor zahrnutý ve výzkumu označil konspirační teorie za fakta s reálným základem, která by neměl nikdo opomenout.

⁶⁸ Informátor č. 1.

5. Minulost a současnost

Tato kapitola čtenáři předkládá současné pohledy informátorů na srebrenický masakr. Díky těmto výpovědím se snažím rozklíčovat, jakým způsobem se informátorům Srebrenice vryla do pamětí. A dále jak se ke Srebrenici staví dnes. Na základě těchto poznatků aplikuji teorie nejen na paměť kolektivní, ale i paměť jako takovou.

5.1 Paměť

Paměť je nedílnou součástí osobnosti člověka. Předmětem bádání se stala už v antické filozofii. Během lidského života si člověk vytváří určité vzpomínky. Ty se ukládají do paměti. Vzpomínky jedinci pomáhají v průběhu života utvářet osobnost. Paměť je dodnes předmětem zkoumání v oblasti lidské psychologie. Většina psychologů považuje paměť za jednu z nejdůležitějších vlastností člověka. Ovšem každý vědec, který se zabývá pamětí, pracuje s jinou definicí.

Platón přirovnal paměť k voskové hmotě, do které se otiskuje vše, co vnímáme, čemu jsme se naučili, na co se chceme rozpomenout nebo co si sami myslíme. *Aristoteles* považuje paměť za dobu představivosti s vědomím času. *Hermann Ebbinghaus* dvouletým výzkumem na své paměti vyvrátil teze, že se nedají zkoumat vyšší duševní procesy⁶⁹. *Wolfgang Schmidbauer* definuje paměť jako zásobárnu, ze které člověk čerpá zprávy z minulosti. *Vladimír Provozník* definuje paměť jako činitele, který ovlivňuje veškerou psychickou činnost člověka.⁷⁰ *Věra Suchomelová* zase říká, že paměť lze definovat jako schopnost mozku informace přijímat, zpracovávat, uskládat, vydávat uskládněné informace a znovupoznávat jednou zapamatované⁷¹. Čili celkově bychom mohli paměť definovat jako soubor procesů, které umožňují si informace osvojit, uchovat a vybavit.

Paměť dále můžeme rozdělit na smyslovou, krátkodobou a dlouhodobou. Smyslová paměť vnímá vjemy okolo nás, chrání mozek před nadměrným příjmem podnětů a vjem paměť okamžitě vymazává. Pokud ale není vyhodnocen jako důležitý. Krátkodobá paměť kóduje a dekóduje informace. Kódováním se rozumí vstupní fáze procesu zapamatování a dekódování jako výstupní fáze procesu pamatování. Dlouhodobá paměť zase uchovává ty nejdůležitější vzpomínky, které jsou pro nás zvlášť významné, vztahují se k našemu životu či u nich zažíváme emoce.

⁶⁹ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Vyd. 1. Praha, 2006. Str. 94 - 95

⁷⁰ VOTAVA, Jirí, OUDOVA, Drahomíra a HANUŠOVÁ, Marie. Paměť a učení. Dostupné z: <http://etext.czu.cz/img/skripta/64/pamet-1.pdf>

⁷¹ SUCHOMELOVÁ, Věra. *Co je to paměť a jak ji trénovat*. 2009. Dostupné z: http://www.odbornecasopisy.cz/index.php?id_document=38549

Paměť je tedy základním prvkem a procesem tvorby lidské osobnosti, který nejenom utváří vlastní osobnost jedince, ale pomáhá mu na základě prožitků uchovat důležité životní zkušenosti, které si postupně během života vybavuje a dále se podle nich formuje a staví na nich další prožitky a nové zkušenosti.

5.2 Kolektivní paměť

Problematikou kolektivní paměti se zabývá několik uznávaných autorů, například *Jan Assmann* v knize *Paměť a kultura* či „otec“ kolektivní paměti, *Maurice Halbwachs* ve svém díle *Kolektivní paměť*. *Maurice Halbwachs* byl sociolog, který položil definiční základy pojmům jako je kolektivní paměť, individuální paměť a historická paměť. Dodnes se na jeho dílo odkazují mnozí vědci. *Jan Assmann* byl jeho žákem a teorie dál rozvíjel. Oba autoři jsou v kontextu s kolektivní pamětí nejuznávanější.

Při analýze dat z výzkumu jsem dospěl k názoru, že informátoři jsou pomyslně propojeni kolektivní pamětí. Všichni prožili srebrenické události a vzpomínky se v meritu věci shodovaly, ale také rozcházely. Zkrátka se nějakým způsobem otiskly do jejich paměti.

Prvně se konceptem kolektivní paměti zabýval historik umění, *Aby Warburg*, který uvedl pojem sociální paměť. Zajímal se o problém vztahu lidské paměti a kultury. Jeho teorie sociální paměti však byla kritizována za inspiraci v teorii rasové paměti.⁷² Podrobně se kolektivní pamětí zabýval francouzský sociolog a filozof *Maurice Halbwachs*. Jeho teorie byly v začátcích ovlivněny *Henri Bergsonem*⁷³ a *Émilem Durkheimem*⁷⁴. Na počátku formulace teorie kolektivní paměti *Halbwachs* vycházel z filozofických a sociologických teorií. Teorie měla být opozicí pro teorii kolektivního nevědomí podle *Carla Gustava Junga*, kde nevědomí/paměť nepochází z osobní získané zkušenosti, ale nevědomí/paměť jsou vrozené⁷⁵.

⁷² www.historickasociologie.cz/_docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf

⁷³ Na paměť nahlížel skrz filozofický systém. Bergson považoval za klíčové trvání vnitřních a duševních dějů. Za příklad uváděl melodii a tóny, které se následně spojují v hudbu. Díky setrvání vnímaných tónů v paměti si můžeme kdykoliv vybavit a tím tak i slyšet melodii. M. Halbwachs ovlivněný tímto postojem sepsal esej *Kolektivní paměť hudebníků*.

www.historickasociologie.cz/_docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf

⁷⁴ Durkheimův koncept kolektivního vědomí prostoupil většinu jeho prací. Rozlišoval individuální a kolektivní vědomí. Seskupováním a kombinováním individuálních vědomí vzniká něco nového. Ale fakt společného kolektivního vědomí nelze vytvořit pouze na základě individuálního vědomí. www.historickasociologie.cz/_docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf

⁷⁵ BEDNARÍKOVÁ, Jaroslava. *Náboženství a archetypy kolektivního nev.* Dostupné z: https://dspace.upce.cz/bitstream/10195/33251/1/BednarikovaJ_Nabozenstvi%20a%20archetypy_VM_2008.pdf

Halbwachs tvrdil, že paměť je sociálně podmíněná. Vidí kontinuitu kolektivně sdíleného vědomí v kultuře. Paměť chápe jako vnitřní prostor, rostoucí s jedincem v průběhu jeho socializace, kdy se formuje do referenčních rámců. Rozděluje tak individuální a kolektivní paměť. Individuální paměť si jedinec utváří během socializace a měla by být utvářena komunikativními procesy a vztahy s druhými. Ale ostatní vzpomínají a vnímají odlišně a přítomnost druhých ovlivňuje proces vzpomínání. *Halbwachs* tvrdí, že individuální vzpomínání je výstupem účastí na skupinových pamětích. Paměť individuální je tedy propojení mnoha kolektivních pamětí.⁷⁶

Halbwachs se ohrazuje vůči označení historická paměť. Tvrdí, že historie obsahuje „bezobsažné“, prázdné referenční rámce. Oproti tomu kolektivní paměť tyto rámce naplňuje. Historie minulost klasifikuje, skládá neměnný obraz minulosti bez akcentu na přítomnost. Kolektivní paměť naproti tomu minulost představuje jako kontinuum fungující v rámci specifické skupiny s akcentem na přítomnost, sociální vývoj jedinců a vlastní identity.⁷⁷ Kolektivní paměť se tak stává více subjektivní záležitostí, která vychází z prostoru, kde je utvářena. Kolektivní paměť může také být skupinovou rekonstrukcí minulosti.

Kontrast kolektivní paměti a historie má i své problémy. Podle *Halbwachse* se jedná o rekonstrukci minulosti sociálních skupin, které reprodukuje fakta tak, aby odpovídala potřebám přítomnosti a vyjadřovala skupinovou identitu. Na základě toho jsou pak některé dějinné události vypouštěny nebo tabuizovány.⁷⁸ Tento stav se nazývá *kolektivní amnézií*. Selektce toho, co je zapamatovatelné a zapamatování hodné určuje sama skupina. Zapomínání může být podvědomé nebo cílené. Dochází k tomu, že jsou vypouštěny zásadní informace z dějin, které se nehodí určité sociální skupině. Kolektivní paměť dále mohou tvořit *kolektivní traumata* či *historie psaná vítězi*. Oba směry interpretují kolektivní paměť jen z perspektivy jedné strany.⁷⁹ Kolektivní paměť je politizována a využívána k negativním výkladům dějin. Stát, který si nárokuje moc v určitém prostoru prostřednictvím násilí, musí kolektivní paměť vyložit tak, aby měla etický i státotvorný smysl.⁸⁰ Kolektivní paměť udržuje symbolické

⁷⁶ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, str. 50 - 92

⁷⁷ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, str. 93 - 136

⁷⁸ NOVOTNÝ, Lukáš. *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*. Socioweb- sociologický webzín Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1>

⁷⁹ BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.

⁸⁰ UMLAUF, Václav. *Historická paměť a dějiny*. 2007. Dostupné z: <http://umlaufoviny.com/www/publikace/publikace/Eseje/historie.html>

hranice vůči jiným skupinám a hraje tím určitou roli v etnických konfliktech.⁸¹ *Halbwachsově* teorii je vytýkáno, že nevzal vůbec v potaz šíření kolektivní paměti prostřednictvím písma, a že také nevzal v potaz kulturní vývoj společnosti. Kritika mu dále vyčítá, že se teorií nezabýval interdisciplinárně, ale pouze jako socio-psycholog. Z jeho strany chybí hlubší rozpracování pojmu identity, která je formována kolektivní pamětí. A v neposlední řadě mu bylo vytýkáno, že ač se stavěl do opozice k *Jungově* teorii, tak sám nebral v potaz, že kolektivní paměť se utváří nejenom v komunikaci, ale třeba i ve snech.⁸²

Německý historik *Jan Assmann* v některých aspektech teorii kolektivní paměti *Halbwachse* doplnil, rozšířil a vycházel z něj. *Assmann* ustanovil dvě formy kolektivní paměti. První je komunikativní a druhá kulturní paměť.

„*Komunikativní paměť zahrnuje vzpomínky, které se vztahují k nedávné minulosti.*“⁸³ Tyto vzpomínky jedinec sdílí se svými současníky. Paměť se historicky rozvíjí u určité skupiny v čase a s časem zaniká. Povětšinou to jsou vzpomínky osobně sdělované a zanikají se smrtí nositele. Nositelé a jejich nedávné vzpomínky jsou označováni termínem „*živoucí vzpomínka*“. Jako mezní hranici životnosti vzpomínky v komunikativní paměti *Assmann* udává 40 let. Vzpomínky v komunikativní paměti jsou předmětem orální historie, odnože historického bádání.⁸⁴

„*Kulturní paměť se zaměřuje na fixní body v minulosti... Pro kulturní paměť je podstatná historie vzpomínky, nikoli historie faktická.*“⁸⁵ Následně se historie vzpomínaná mění v mýtus. Tato paměť se zaměřuje na pevně dané body v historii a na jejich specifické nositele. *Assmann* to popisuje téměř jako sváteční rituál. Kulturní paměť historii vykládá, ale ne zprostředkovává. Není to ucelený výklad skutečných dějin. Je to soubor zajímavých prvků a motivů, které jsou spojené s počátkem dějin nebo se současností. Tyto motivy se pak sdružují do symbolických obrazů, které slouží jako inspirační podhoubí pro skupinu.⁸⁶

Kulturní paměť komentuje i *Filip Tesař*. Bere v potaz, že samotná kulturní paměť může být zneužita ve prospěch jakéhokoliv konfliktu či to může být prostředek k prosazování

⁸¹ TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, s. 146.

⁸² ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, str. 44 - 46.

⁸³ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, str. 48.

⁸⁴ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, str. 48 - 50.

⁸⁵ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, str. 50.

⁸⁶ TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 146 - 148.

mocenských cílů ať už skupiny nebo jednotlivce. Je důležité, aby nedocházelo k etnocentrickým pohledům na „druhé“ při utváření kolektivní identity určité skupiny v rámci kolektivní paměti. Kulturní paměť se, dle *Tesaře*, dnes selektivně zaměřuje na určité prvky historie, které vytvářejí národní mýty, jejichž ústředním motivem je trojice období, zlatého věku, temna a národního boje. Ke snadnější manipulaci kulturní paměti přispěla moderní doba a snaha manipulovat s kulturní pamětí bývá průvodním jevem etnických konfliktů a budoucího násilí.⁸⁷

5.3 Srebrenice dnes

18 let po masakru ve Srebrenici v informátorech přežívá mnoho obrazů z inkriminovaných červencových dní roku 1995. I po téměř dvou desítkách let mají informátoři v paměti uchované vzpomínky na tento masakr.

Informátor č. 4: *„Co pro mě znamená Srebrenice? Je to místo, které prožilo velké utrpení a místo, kde jsem měl domov. Na tyhle věci jen tak nezapomeň. I když už je to takovou dobu, tak mám denně před sebou určité obrazy, které jsou úplně živé. Dodnes vidím rozstřílená těla mužů, přes které jsme klopýtali v lese, když jsme utíkali ze Srebrenice. Doted slyším četníky, jak se v táboře vychloubali, kolik už zabili Bosňáků. Dodnes se mi vybavuje zvuk zbraní. Nevěřím, jako někteří moji vrstevníci, že masakr ve Srebrenici byl nějakým konstruktem mocností jako je USA či Francie. Ve Srebrenici se stal „pouhý“ válečný zločin, které se páchají v každé válce. Agresor zničil své oběti. Nějakým způsobem si na slabších a nevinných vybil zlost. Srbové se chtěli roztahovat, vyčistili území a zabrali si ho pro sebe. Bylo to hnusné a nelidské a já jsem toho byl součástí. Naštěstí jsem přežil. Srebrenici budu mít navždy zafixovanou jako místo, které zažilo velké utrpení.“*

Informátor č. 4 má Srebrenici dodnes v paměti pevně uchovanou, ostatně jako všichni informátoři zahrnutí ve výzkumu. Je to téměř živá vzpomínka. Informátor jako jediný z celé dotazované skupiny nevěří konspiračním teoriím a událost bere čistě fakticky. Pragmaticky podle svých zkušeností označil viníka a oběť. Nepopírá válečné zločiny, ale obviňuje jen jednu stranu. Znovu chybí historická reflexe, ze které by bylo patrné, že válečných zločinů se ve válce dopouštěly obě strany, nejen ta srbská. Srebrenické události jsou pro informátora č. 4 stále silnou a traumatickou vzpomínkou, která bude v jeho paměti uchována celoživotně.

⁸⁷ TESARĚ, Filip. *Etnické konflikty*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 146 - 162.

Informátorka č. 2: „*Srebrenice je především moje osobní trauma. Dodnes jsem se ztrátami, utrpeními a bolestmi nevyrovnala. Mám k tomu místu odpor. Sice jsem se snažila návraty odpor zvrátit, ale nešlo to. Necítím se tam dobře, ihned mi naskakují osypky a jsem úplně mimo. Je to pět let, co jsem tam byla naposledy a nedalo se to, musela jsem odjet. Vzpomenu si na strašné věci, co jsem zažila, na ty strašné věci, které četníci dělali ženám. Nemůžu. Srebrenice je pro mě mrtvým místem, na které ale neustále myslím a bojím se ho.*“

Informátorka č. 2 dnes považuje v osobní rovině Srebrenici za mrtvé místo. Těžké traumatické zážitky se na ní podepsaly na celý život. Navíc informátorka se s prožitky těžko vyrovnává. Při schůzkách bylo vidět, že je při rozvzpomínání roztěkaná, emočně rozervaná a jakákoliv vzpomínka na Srebrenici ji způsobuje psychické problémy, které už několik let léčí antidepresivy. Na základě negativních prožitků se od července 1995 informátorka snaží najít cestu, která by ji dovedla k psychické vyrovnanosti a vyváženosti. Do roku 2013 se jí to nepovedlo tudíž je pro ní Srebrenice stále otevřenou ranou a každodenním tématem na přemýšlení.

Informátor č. 7: „*Srebrenice je místo, které zažilo nelidskou zlost a nenávist. Četníci tam zmasakrovali tisíce nevinných životů, které měli právo na život. Roztahovačnej Srb jim to právo vzal. Zažil jsem nehorázné věci, které nepřeju nikomu, aby je zažil. Ze Srebrenice by si měli vzít všichni ponaučení, aby se nikdy nic podobného neopakovalo. Padlo tisíce nevinných. I když se tam dnes snaží žít normálně, tak já bych tam už žít nemohl. Je to hrob mrtvých, pietní místo, kde by se měly zapalovat jen svíčky a tiše vzpomínat.*“

Informátor č. 7 se při rozhovoru více rozhovořil a popsal mi představu, že by Srebrenice měla být vybydleným místem a obřím památníkem, který by byl zároveň smutnou vzpomínkou, ale také výstrahou pro budoucnost, aby člověk nezapomněl, jakých zvěrstev se dopustil. Znovu byl za hlavního viníka masakru označen srbský národ. Informátor č. 7 má vzpomínky na Srebrenici uchované hluboko v paměti. Označuje je za bolestivé.

Informátor č. 5: „*Srebrenica byla dobrý místem pro život, dokud nepřišla válka. S příchodem války se z města stalo místo potřísněné krví. Srbové chtěli dostat do hrobu každého muslima, protože jako národ doted' nerozdejchali prohru na Kosově poli. Myslí si, že každý muslim je nepřítel. Srebreice je taky místo obřího selhání světového společenství. Věřím, že někteří museli vědět, že se Srbové na něco chystaj, ale nikdo neměl koule na to, aby tam zasáhl. Každý se v politice bojí toho druhého a sedaj si navzájem ze sebe na zadek. A nakonec kvůli nim padne několik tisíc lidí. Bylo to dobré místo, ale válka ho zničila. Viděl*

jsem tam padnout několik kamarádů a část rodiny. Nemohl jsem tam zůstat, protože se to neslučovalo s normálním bytím.“

Informátor č. 5 emotivně označil za viníka srbskou armádu a mezinárodní společenství. Více se pouštěl názorově do Srbů a částečně viděl historickou kontinuitu, ale znovu jen z jedné strany sporu. Informátor silně kritizoval mezinárodní společenství, které mělo sehrát ve vyřešení konfliktu radikálnější úlohu. Myslí si, že kdyby organizace zasáhly, tak by neumřelo tolik lidí. I pro jeho osobnost byla Srebrenice duševním otřesem a z paměti se vzpomínky jen tak nevytratí.

Informátorka č. 1: *„Srebrenice je místem utrpení, které se nemělo nikdy stát. Mám na ni převážně bolestné vzpomínky, které se z paměti těžko vymazávají. Viděla jsem nehezke věci, musela jsem dělat nehezke věci, abych přežila a sáhla jsem si tam na dno. Přála bych si, abych se na to místo někdy mohla vrátit, ale obávám se, že to už nedokážu. Je to místo plné bolesti a neumím si představit život na místě, kde umřelo tolik lidí.“*

Informátorka č. 1 si vzpomínky na Srebrenici v paměti uchovává dodnes a i dle její výpovědi se z paměti hned nevymažou. Spíše naopak, jsou stále živé. I na její osobnosti zanechali srebrenické události těžkou stopu a dodnes se s psychickými následky také nevyrovнала. I informátorka č. 1 si nedokáže představit kloudný život na místě, kde se odehrál tak velký masakr lidí.

Závěr u zkoumané otázky je ten, že si všichni informátoři vytvořili svůj vlastní názor na události a vzpomínky se nesmazatelně zapsaly do paměti všech informátorů. Kolektivně označují viníka a kolektivní sdílí zažitě tragické události. Aktuální názory k roku 2013 jsou i do jisté míry zkreslené. Na základě traumatických zážitků nejsou informátoři schopni reflexe a jejich názor zkreslují mediální a jiné alternativní interpretace událostí.

5.4 Kolektivní amnézie

Informátoři účastníci se výzkumu často opomíjeli historická fakta, respektive reprodukovali historii tak, aby vykreslovala jejich postoj co nejvíce pozitivně nebo aby je historie co nejvíce stigmatizovala jako oběti násilí a útlaku, hlavně ve vztahu k Srbům. Tudíž dochází v rámci kolektivní paměti u skupiny informátorů k tzv. kolektivní amnézii, kde podvědomě nebo záměrně vypouštějí kusy dějin ve svůj prospěch.

Informátor č. 4: *„Srbové nás nikdy neměli rádi. Nikdy nechtěli, aby vznikla Bosna a Hercegovina. Jako muslimové to máme odjakživa na Balkáně moc těžký. Všichni nás*

utlačujou, myslej si ,že jsme teroristi a když nám konečně Alaja dal náš stát, tak nás Srbové začali likvidovat a chtěli nás obsadit. Nemají na to právo. My jsme jim nic neudělali.“

Informátor č. 4 jasně vyzdvihuje výklad sledu historie podle zúčastněného muslimského pohledu. Vůbec nebere ohled na historickou kontinuitu balkánských etnik. Když jsem při rozhovoru uvedl, že na základě historických faktů byla Bosna i oblast Srebrenice nárazníkovým pásmem, kde se střetávaly dva světy, vznikala etnická a náboženská netolerance, byl jsem přerušen s tím, že je to srbská propaganda, která měla za úkol vytlačit muslimy a oslabit jejich vliv. Že je to pouze chtíč Srbů, kteří si chtějí zabrat celý Balkán pro sebe. Usoudil jsem, že se to dá považovat za cílené popírání úseků z faktických dějin. Ze setkávání s rodinou informátora č. 4 vím, že tento pohled na dějiny sdílí všichni. Respektive rodiče vštěpují dějiny svým dětem po svém. Na hlubší rozhovor s dětmi nebyl prostor, protože informátoři nechtěli, aby byli součástí výzkumu. Machinace s historií by mohla mít neblahý dopad na formování nastupující generace a její identity, ať osobní nebo kolektivní, která bude od útlého věku štvaná proti Srbům. U informátorů se jedná o kolektivní amnézii, dnes cílenou. O dvě až tři generace dopředu, ze strany migrantů, se může jednat o kolektivní amnézii nevědomou.

Informátor č. 5: *„My jsme nikomu nic neudělali. Roky jsme celá rodina, celé generace naší rodiny, žili ve Srebrenici, praktikovali jsme Islám a nikomu nic nevadilo. Až když zemřel Tito, tak se všechno zhoršilo. Najednou se objevovali aktivisti, demonstranti, nacionalisti a všemožná jiná verbež, kterým jsme byli na obtíž. A jenom proto, že jsme muslimové.“*

U informátora č. 5 jsem též načal dějinná fakta. Odezva nebyla tak radikální jako u informátora č. 4. Bylo mi ale vysvětleno, že dějiny jsou „mrtvé“, že mám nahlížet, stejně jako oni, pouze na přítomnost. Co se dělo v minulosti, nebylo pro Srebrenici důležité. To není ale pravda, protože právě v případě Srebrenice by se měla brát v potaz historická kontinuita. Nadále je to další, vědomé, popírání historických faktů.

Informátor č. 7: *„Naser Orić je hrdina Srebrenice. Po celou dobu, co nás Srbové masakrovali, nás chránil, vozil nám jídlo a celkově se o nás staral v době, kdy okolní kopce obsadili četnici a blokovali cesty do města. On nad námi držel ochrannou ruku.“*

Ve výpovědi informátora č. 7 je patrné, že se v názorové rovině neberou v potaz celková fakta. Z výpovědí mnoha novinářů⁸⁸, ale i z úst soudců ICTY je jasné, že *Naser Orić* je válečný zločinec, který byl za své zločinecké jednání během bosenské války odsouzen⁸⁹. Když jsem při rozhovoru argumentoval tím, že *Orić* při obstarávání zásob likvidoval srbské obyvatelstvo, že na to je mnoho důkazů, byl jsem informátorem uveden na pravou míru. Vysvětlil mi, že kdybych tam byl, tak bych takhle nemohl mluvit, protože *Orić* byl vždycky ke všem milý a každému dal, co potřeboval. Jedná se zde znovu o čitelné, vědomé popírání historických faktů, vytlačování důležitých okolností. Dále se jedná o zřetelnou glorifikaci válečného zločince.

Z výše uvedených výpovědí je zřejmé, že v informátorech leží klasický antropologický pohled „*my*“ a „*oni*“, který antropology provází od samého počátku vzniku disciplíny. V tomto případě to není konceptualizace sociálního světa, ale je to kategorizace společnosti, kde se zřetelně odděluje, kdo jsou „*my*“ a kdo „*oni*“ „*My*“, utlačovaní muslimové Balkánu a „*oni*“, ostatní utlačovatelé muslimů. Výpověď informátora č. 4 má dvousečný ráz, kdy není jasné, jestli je to vztáhnuté na muslimy žijící na Balkáně, anebo i celosvětově. Informátora č. 4 jsem se na tento vztah doptával.

Informátor č. 4: *„Samozřejmě mi není lhostejný osud žádného muslima. Před 11.zářím jsme byli respektovaným náboženství, ale potom jsme byli vyvrhelové společnosti. Po válce nás svět díky Srebrenici litoval a mohli jsme se považovat za rovnocenné. Pak byl útok v New Yorku a znovu se obrátili proti nám, bez rozdílu. Všechny nás hodili do jednoho koše. Od té doby nemůže být žádný muslim v klidu. Všude si na nás chtějí vybit vztek.“*

Tím se potvrdila jak sounáležitost s lidmi ze Srebrenice, tak i s muslimy v globálním měřítku. Ale toto pomyslné rozdělení podléhá těžké stigmatizaci sebe sama a demonizaci ostatních. „*My*“, historicky, lokálně i globálně perzekuovaná náboženská skupina, oběti odvěkého i aktuálního násilí. „*Oni*“, všichni, kdo „*my*“ likviduje, utlačuje, obsazuje. Dá se to personifikovat do role oběti a násilníka. Své vlastní etnické skupině dávají informátoři subjektivní pomyslnou hranici, která je odděluje od ostatních. Hranice není zcela neprostupná, ale je těžké přes ni pronikat.

⁸⁸ DVOŘÁK, Václav. *Generál Mladić, Srebrenica a Iži*. 2011. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/58848.html>

⁸⁹ INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA. Dostupné z: http://www.icty.org/x/cases/oric/tjug/en/060630_Oric_summary_en.pdf

5.5 Stigmatizace

Z výzkumu je patrné, že se informátoři stali na základě traumatického prožitku stigmatizovanými. Stigma se stává získaným nikoli vrozeným. Většinou jsou společností, médií a okolím stigmatizováni jako oběti masakru, jako někdo, kdo přežil, nese si své trauma dál do života.

Informátorka č. 1: *„Já se nikde veřejně nevychloubám, že jsem zažila Srebrenici. Pro mě je to zcela osobní záležitost a nemám potřebu to na setkání někomu sdělovat. Ani nechci, protože takhle jsem to jednou udělala a druhá osoba mě měla za chudinku, kterou je zapotřebí litovat. Ale já jsem nechtěla, aby mě někdo litoval. Ani nemůže, protože by stejně nikdy nepochopili, co to s člověkem udělá. To dokáže plně pochopit jen ten, kdo tam byl. Některé věci se uloží hluboko do duše a do smrti se nesmažou. Myslím na to každý den, ale nikomu to neříkám. Bojuju s tím sama. Mohla bych to říci rodině, ta by mě pochopila, ale zase by měli pocit, že mě něco žere. A to já nechci. V Čechách žiju nový život a ten starý leží hluboko pohřbený ve Srebrenici.“*

Výpověď informátorky č. 1 nese znaky a možné paralely s teorií stigmatizace obsažené v knize *Ervinga Goffmana, Stigma*. Goffman uvádí dva typy stigmatizovaných. Vzhledem k tomu, že informátorka č. 1 nemá žádnou tělesnou vadu, nejsou „odlišnosti“ od „normálních“ na první pohled patrné. Jsou niterního rázu. Informátor může být zařazený do kategorie *diskreditovatelní*. Goffman si také všímá běžných interakcí mezi stigmatizovanými a „normálními“. Výzkum probíhal výhradně ve městech, takže můžu hovořit o interakcích, které se převážně odehrávají v anonymním městském prostředí. Informátor nepřímo uvádí, že od doby, kdy se na základě negativní prvotní zkušenosti, kdy se pokoušel podělit se o svém stigmatu s blízkou osobou, předstírá. Předstírá, že je někým jiným a stigma si uchovává ve svém nitru. Stigmatizovaní se setkávají s dvojím druhem lidí, kteří jsou o konkrétním stigmatu seznámeni. Primárně podle informátora jsou to rodinní příslušníci a lidé, kteří mají podobné nebo stejné stigma. Goffman dále uvádí okruh lidí, kteří jsou z řad „normálních“ a stigmatizovaní se nestydí před nimi o své věci mluvit. V případě informátora č. 1 se interakce (o stigmatu) s okruhem „normálních“ lidí zpretrhala na základě jedné negativní zkušenosti. Na hraně to je i s rodinnými příslušníky. Oni vědí o stigmatu, někteří jsou stejně stigmatizovaní, ale o své pocity se s nimi nechce dělit nebo pouze zřídka. Informátor č. 1 dodnes hledá, a do budoucna stále bude, hledat cestu, jak se se stigmatem osobně vyrovnat a

v novém sociálním prostředí hledal i svou osobní identitu. Sociální interakce má do jisté míry vyřešené. Nedává nic najevo a předstírá před „normálními“ absenci formy stigmatizace.⁹⁰

Informátor č. 2: *„I když je to už strašně dlouho, co jsem ze Srebrenice pryč, tak ale neuplyne den či hodina, abych na to nemyslela. Všechno to špatný, co se stalo. Nemůžu to jen tak vymazat z hlavy. Několikrát jsem to zkoušela. Chodila jsem k doktorům, zkoušela jsem mluvit s lidmi, co tam byli. Dokonce jsem se i do Srebrenice na chvíli vrátila, ale nejde to. Je to hluboko ve mně. A cítím, že jsem jiná. Nedokážu to popsat, ale před Srebrenicí jsem byla jiná žena, než jsem teď.“*

Z výpovědi informátorky č. 2 vyplývá, že každý se rozdílně vyrovnává se stigmatem. Osobní vyrovnanost nebyla prakticky ještě nalezena a samotné trauma, stigma trvá do současnosti. I přes různé snahy o vyrovnání se stigmatem, bylo snažení vždy neúspěšné. Informátoři stigma ukrývají do svého nitra a vyjma osobního okruhu lidí, před ostatními předstírají. Na každém je ale patrná změna (sami informátoři ji přiznávají) osobní identity. Před získáním stigmatu byli jiní a po jeho získání přišla změna znovu.

Informátor č. 7: *„Nikdy nemůžeš pochopit, jak se cítím, protože jsi tam nebyl. Neviděl jsi ty mrtvoly, neslyšel jsi lidský nářek a nezažil jsi tu lidskou krutost, která ze Srbů vycházela. V tu chvíli se člověku v hlavě honí moc myšlenek a nutí tě to přemýšlet o vlastním životě. Uvědomíš si, že jsi mohl plno věcí dělat jinak, mohl ses chovat jinak, ale když vidíš, jak ti odvázejí někoho známého někam tam, kde se střílí, a tušíš konec... Okamžitě přestáváš přemýšlet, ale jednáš, aby sis zachránil život, pokud je ti milej.“*

Informátor č. 7 se svou výpovědí jasně vytyčil hranice a okruh lidí, kteří jsou na základě jeho osobního měřítka schopni pochopit jeho formu stigmatizace. Sice se mohu jako výzkumník seznámit s jeho osobními projevy stigmatizace, ale nikdy nepochopím její důsledky, protože nejsem stigmatizován stejně jako informátor č. 7. Nespojují nás stejné prvky. I tento informátor, ač pouze okrajově, zmiňuje změnu osobní identity.

⁹⁰ GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha, 2003

6. Migrace

Nejenom lidé, kteří byli či jsou spjatí se Srebrenicí, ale všichni, kdo byli zasaženi jugoslávským konfliktem, museli uvažovat nad tím, jestli má smysl dál zůstat v místě bydliště, ve státu, kde i po skončení války ve vzduchu stále visela hrozba hromadného etnického násilí. Emigrace či migrace do nového místa či státu je východiskem pro vyřešení dilematu jedince i celých skupin. V této kapitole hledám odpovědi na výzkumnou otázku, **proč si informátoři vybrali k emigraci právě Českou republiku?** Předkládám výpovědi informátorů, kteří popsali motivace k přesunu, způsoby přesunu, formy integrace do české společnosti, spokojenost s novým prostředím a se směrem migrace, který si zvolili.

Migrace, z latinského slova *migratio*, znamená přestěhování. Je to přemístování osob z prostoru do prostoru přes libovolné hranice. Přestěhování je spojené se změnou bydliště na jakoukoliv dobu trvání, dle migrační politiky daného místa, kam migrant putuje. Dále tu jsou ještě pojmy jako emigrace a imigrace. Ty vyjadřují migrační směr z hlediska konkrétní země.⁹¹

Migrace má dvě hlediska. Posuzujeme ji z pohledu místa, odkud migrant odchází a z pohledu místa, kam přichází. V případě odchodu informátorů z Bosny mluvíme o *emigraci* a o příchodu do České republiky mluvíme jako o *imigraci*, ať už byla emigrace nebo imigrace dobrovolná nebo nedobrovolná.⁹²

„Přistěhovalci⁹³ jsou zvláštním typem menšiny. Často nemají občanství své hostitelské země a své kořeny mají v zemi, kde patří k většině.“⁹⁴ Migranti musejí projít administrativním procesem, kde se musí prokázat legálnost celého procesu. Po úspěšném absolvování procesu se migrant zařazuje do nové společnosti. Antropologie a sociologie se zaměřuje na tři témata, která ovlivňují socializaci migranta a jeho vývoj osobní nebo kolektivní identity. První téma, strategie udržování skupinové identity. Druhé, formy a aspekty diskriminace a diskvalifikace ze strany nové populace. Třetí, interakce mezi kulturou přistěhovalců a kulturou většinovou v novém místě bydliště.⁹⁵

⁹¹ Velký sociologický slovník: I. svazek A-O. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, str. 627

⁹² Velký sociologický slovník: I. svazek A-O. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, str. 255

⁹³ Jedno z možných označení migranta.

⁹⁴ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, str. 343

⁹⁵ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha, 2008, str. 343 - 345

Migrace je dnes celosvětový fenomén, který zkoumají nejen sociální vědy. Hlavně jejich faktory ovlivňující formu, způsob, směr a motivace k migraci. V případě balkánských emigrantů by si mohl leckdo říci, že se jednalo o emigraci skupinovou, nucenou za příčiny etnického konfliktu. Nemusí tomu být v každém případě. Ve výzkumu zkoumám migrační akty z pohledu jednotlivců, kteří emigraci zvolili zcela dobrovolně a na základě zvážení sociální a ekonomické situace v Bosně. Zde se dá aplikovat teorie „push and pull“⁹⁶ faktorů, které mají zásadní vliv při rozhodování migrovat. Na jedince působí *push* faktory, které jsou negativní, takzvaně ho vytlačují z daného místa. A aby byla teorie konzistentní, tak musí být i *pull* faktory, které jedince do daného místa přitahují. Čili na rozhodnutí emigrovat má vliv mnoho faktorů, které musí zvážit hlavně sám migrant jako jedinec.

6.1 Proč směr Česká republika?

Informátor č. 1: „*Když v Bosně skončila válka, tak jsem začala okamžitě jednat, abych ze země odešla. Bylo pro mě nepřijatelné, abych v Bosně zůstala. Byla jsem mladá a absolutně jsem nemohla brát v úvahu, že bych zůstala na místě, kde nerespektují moje náboženské vyznání a kde každou chvíli hrozí konflikt. Nechtěla jsem, aby v tomhle prostředí byla moje budoucí rodina. Česko bylo od počátku mou první volbou. Moje babička je Češka. Před válkou jsme za ní pravidelně jezdili a já jsem Čechy považovala za dobrou zem pro budoucnost. Samozřejmě vím, že to bylo ještě v dobách komunismu, ale o nějakém společenském vývoji jsem od babičky představu měla a věděla jsem, že země jde moderním směrem. Základy češtiny jsem měla, po pár letech jsem občanství získala a celý můj přesun proběhl bez problémů. Rodiče odejít nechtěli, a tak jsem si zabalila dvě tašky s oblečením a odjela jsem za babičkou.*“

Proč si informátorka č. 1 vybrala Českou republiku k imigraci je zřejmé. Považovala, pro svou budoucnost za nezbytné, aby bydlela v místě, kde bude náboženská tolerance a celková klidnější etnicko-společenská nálada obyvatel vůči sobě samému. Dále velkou roli pro výběr místa hrála rodina. To, že v České republice žila její babička, dalo informátorce dobrý základ pro osvojení si společenských zvyků. Informátorka nešla do úplně neznámého prostředí a oproti ostatním měla lepší pozici ve startu v nové společnosti.

Informátorka č. 3: „*V Potočari a ani ve Srebrenici jsem nemohla v žádném případě zůstat. Ztratila jsem tam manžela a syna. Nevydržela jsem ten pocit, že někde leží v masovém*

⁹⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Odborné studie*. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/antropowebzin-2-32007>

hrobu a já se po něm, nedej Bože, na procházce projdu. Odchod byl nevyhnutelný. Nebyla jsem ve své kůži, byla jsem jako tělo bez duše. Nemohla jsem pořádně pracovat a byla jsem psychicky nevyrovnaná. Asi v roce 1996 jsem usoudila, že situace je neúnosná a musím s Petarem okamžitě vypadnout. Nebyla žádná vidina dobrý budoucnosti. Chtěla jsem odjet do Anglie, ale nakonec jsem se tam nedostala. S Petarem jsem v létě roku 1996 vyrazila na chorvatské pobřeží, protože tam jezdilo plno turistů a chtěla jsem si nějaké auto stopnout, aby mě popovezlo blíže k Anglii. Neměla jsem peníze na cestování vlakem nebo letadlem. Týden jsme stanovali u magistrály, až nám nakonec zastavilo české auto s báječnou rodinou, která nás dovezla do Čech. Nabídlí mi pomoc. Pár měsíců jsem u nich bydlela, než jsem si našla práci a mohla se postavit na vlastní nohy. Ještě mi pomohla jedna neziskovka, která se starala o pomoc přistěhovalců. Roky jsem si vyřizovala papíry o pobytu a nakonec jsme oba občanství získali. Do Anglie jsem pak už nechtěla, protože jsem si zamilovala české prostředí.“

Informátorka č. 3 nabrala směr Česká republika poměrně náhodně. Z počátku se chtěla usídlit v Anglii, ale při pomoci jedné české rodiny si informátorka vybrala k imigraci Českou republiku. Motivace k odchodu z Bosny jsou jasné. Osobní nevyrovnanost s prožitým traumatem a ztráta manžela a syna informátorku dovedla k tomu, aby opustila zemi, ve které žila několik desítek let. Česko bylo informátorkou vybráno až na základě tehdejších zkušeností a interakcí s českou společností.

Informátor č. 2: *„Odešla jsem, protože jsem chtěla. Ne, já musela odejít. Nedovedla jsem si představit, že bych dál žila někde, kde mi skoro před očima pozabíjeli část rodiny, sousedy a známé. Ztráta přátel mě srazila na kolena a nebyl nikdo, kdo by mě podržel. Tátu a tři bratry zabili, máma se trápila a uzavřela se do sebe. Prostě po roce 1995 jsem neměla v nikom žádnou oporu a cítila jsem, že musím začít úplně nový život. Čechy jsem si vybrala proto, že jsem chtěla někam, kde mě budou respektovat jak nábožensky, tak i etnicky. Díky sarajevské univerzitě jsem se přihlásila do programu na výměnu studentů, prošla jsem výběrovým řízením a odjela jsem původně na rok. Ale už tehdy jsem věděla, že tam zůstanu natrvalo. Dělal jsem všechno pro to. Jazyk jsem se naučila během pár měsíců. V Praze jsem si na fakultě našla partnera, vzali jsme, vystudovala jsem práva, máme tři děti a mám se tady moc dobře. Česká republika mi dala možnost nového začátku. Jsem jí za to nesmírně vděčná. Maminka umřela před dvěma lety. Do té doby jsem se ještě několikrát ročně do Srebrenice vracela, ale po smrti maminka jsem už neměla důvod. Stále se sice v duchu cítím být Bosňáčkou, ale jsem už Češka.“*

Informátorka č. 2 měla předem vymyšlený plán a postupem času se její odhodlání k emigraci zvyšovalo, až k odchodu samotnému došlo. Hlavní motiv byl socio-ekonomické. Informátorka se musela vyrovnávat s psychickým traumatem a po pečlivém uvážení se rozhodla, že jiné bydliště v jiném státě bude pro budoucí život to nejlepší. Postupovala podle předem připraveného plánu, který vedl přes vzdělávací systém až do zakotvení v české společnosti skrze instituce rodiny. Vytvořila si sobě dostačující sociální zázemí a natrvalo se usadila. S Bosnou a se srebrenickými událostmi ji už dnes téměř nic neváže. Z následujících rozhovorů vyšlo najevo, že se informátorka snaží prostřednictvím internetových článků umístěných na různých blozích, komentovat současné dění v Bosně. Vazba na rodnou zem zpřetrhána není, jak sama informátorka tvrdí, ale možné kolektivní či osobní trauma, které je stále otevřené, ji nutí se stále s komunitou spojovat. Protože, jak mi sama prozradila, v komentářích pod články se jí ozývají i lidé z Bosny. Mohli bychom zde aplikovat *Goffmana* a jeho knihu *Stigma*. Informátorka má dva sociální světy, ve kterých hraje různé role. První sociální svět je ten, kde se každodenně pohybuje. Je to okruh pracovníků a známých převážně z českých kruhů, kde tyto vztahy navázala během socializace do české společnosti. Vystupuje zde v roli úspěšné podnikatelky a matky. Druhý sociální svět je ten internetový, kde publikuje své články. V nich rozvádí své názory a konfrontuje je se svou rodnou komunitou. Respektive doufá právě v tento kontakt. Je dost pravděpodobné, že informátorka č. 2 stále hledá svou osobní identitu a je v hloubi svého nitra ještě stále rozervanou osobností. Usuzuji to z jejího chování při rozhovorech, kde z počátku vystupovala jako tvrdá a sebevědomá žena, která se v průběhu odhalování svého traumatu měnila na velmi křehkou osobu, která se dodnes nevyrovnala se ztrátou rodiny a domova.

Informátor č. 4: *„Masakrování muslimů mi zanechalo v srdci velikou ránu. Po skončení války jsem pomáhal pohřbívat mrtvé kamarády a přemýšlel jsem, že bych ze země odešel. Ale byl jsem bez peněz. Neměl jsem nic. Nemohl jsem si dovolit začít nový život. Jak se tady v Čechách říká, měl jsem holou prdel. Bydlel jsem s rodičema na statku a nechtěl jsem do konce života dřít s dobyt看kem a na polích. Chtěl jsem pomáhat postavit Bosnu znova na nohy. Přihlásil jsem se do jedné německé dobrovolnické organizace, která pomáhala s obnovou Sarajeva a jiných koutů země. Tam jsem se dostal do kontaktu s českými dobrovolníky. Našel jsem tam první české kamarády. No a v 97 roce byly v Čechách povodně a díky té organizaci jsme vyjeli pomáhat do Čech. Byli jsme v Olomouci no a tam jsem potkal moji budoucí ženu Elišku. Zamilovali jsme se do sebe. Já jsem se pak musel vrátit do Bosny, ale náš vztah trval dál. A po roce jsem usoudil, že se do Čech přestěhuju natrvalo.*

Nejen za Eliškou, ale taky proto, že si tu vydělám lepší peníze a celkově se tu mám líp než v Bosně. Mám tu všechno na dosah a nic mi tu nechybí.“

Informátor č. 4 nebyl primárně motivován k emigraci, ale postupem času k ní dospěl. Hlavním důvodem emigrace bylo, že se odstěhoval z Bosny za svou partnerkou. Informátor usoudil na základě získaných zkušeností, že v České republice bude mít lepší socio-ekonomický kapitál.

Informátor č. 5: *„Po válce jsem chtěl v Bosně začít podnikat. A taky jsem začal. S bráchou jsme si po strašných obstrukcích s úřadama rozjeli stavební firmu. Najímali si nás lidi z okolí, který chtěli obnovovat svoje baráky a potom si nás všimli i dál v Bosně, a tak jsme začínali mít hodně zakázek. Ale pak na nás začala dupat nějaká mafiánská skupina, která si brala výpalný. Situace už byla neúnosná. Policajti byli zkorumpovaný a nikdo nám nepomohl. Proto jsme začli uvažovat o odchodu z Bosny. Pro podnikání to prostě není dobrá země. Kamarádi nám doporučovali Německo, že se tam staví furt, ale nakonec jsme zvolili Česko, protože jeden náš kamarád už tam podnikal, řekl nám, co a jak a my jsme v roce 1998 odešli. Vzali jsme manželky a děti, za nějaký ušetřený peníze jsme si pořídili společně bydlení a začli jsme makat. V Bosně by bylo dobrý podnikat, ale jak si vás všimne mafie, máte smůlu. Tady v Čechách je to sice někdy taky těžký, ale víme, že co si vyděláme je jen a jen naše.“*

Informátor č. 5 měl převážně ekonomický motiv k odchodu z Bosny. Rozjel si vlastní podnikání, ale díky korupci, nečinnosti různých státních institucí a mafiánským tlakům podnikání ukončil s tím, že v tehdejším směru podnikání by nebylo možné efektivně vydělávat, a tak hledal nové prostředí, kde by mohl své podnikání nově ukotvit tak, aby nebylo ovlivňováno netržními a nelegálními tlaky.

Na emigraci informátora č. 5 se mohou aplikovat teorie přístupů k migraci. Jedním z takových přístupů je neoklasická ekonomie, která se dále ještě dělí na mikro a na makro teorii. Makro teorie uvažuje o migraci jako o hromadném aktu mnoha jedinců, kteří migrují na základě nerovnováhy v příjmech na pracovním trhu v jednotlivých státech. Až dojde ke smazání nerovnováhy, tak dojde i k eliminaci migrace. Mikro teorie pohlíží na migraci jako na akty individuálních jedinců, kteří zvažují náklady a výnosy migrace. Rozhodování je znovu ovlivněné situací na pracovních trzích v jednotlivých zemích. Dále je tu ještě teorie nové ekonomické migrace, která vychází z neoklasické. Migrace už není chápána jako akt jedince, ale je to proces v rámci větších sociálních jednotek, jako je rodina či celá domácnost. Ekonomické faktory pracovního trhu už nejsou primárním kritériem pro rozhodnutí migrovat,

ale je to celkové zvážení rizik, které se migrací do jednotlivého státu minimalizují oproti původnímu státu.⁹⁷ Tedy rozhodování informátora č. 5 o migraci nejdříve ovlivňoval individuální postoj k příjmům a ziskům z podnikání v Bosně, v Německu a nakonec v České republice. A poté musel zvažovat i celkové dopady migrace na celou sociální jednotku (sociální zázemí, kulturní prostředí, náboženská pluralita), konkrétně na rodinu svou a bratrovu. Migrace jim přinesla pozitiva, ale i negativa. Zvážení všech faktorů hrálo roli v rozhodnutí migrovat.

Proč si informátoři mého výzkumu vybrali Českou republiku k migraci, je z výše uvedeného textu patrné. Nejednalo se o kolektivní akt migrace, ale rozhodnutí odejít bylo čistě individuální. Česko nebylo u všech informátorů okamžitou první volbou, ale nakonec tam informátoři zamířili. Motivů bylo několik. Výhled životní úrovně v Bosně byl pro informátory neuspokojující. Soudili tak buď na základě vlastní zkušenosti, anebo podle své nevíry v budoucnost. Česko bylo v té době pro informátory atraktivnějším prostředím. K migraci je také donutily ekonomické podmínky, tedy výhled lepších pracovních podmínek. Dále velkou roli v migraci hrály lidské vztahy. Velkým motivem k odchodu z Bosny bylo i prožité trauma v oblasti Srebrenice. Masakr v informátorech zanechal hluboké psychické rány a odchod byl jednou z forem, jak se s traumatem vyrovnat. Vidina náboženské tolerance byla další motivací o odchodu. Zkrátka Česká republika byla pro informátory lákavým prostředím. Byla to země přijatelná jak ze socio-kulturního, tak i z ekonomického hlediska.

6.2 Integrace

Právní a sociální integrace do české společnosti byla pro imigranty tím nejzásadnějším po příjezdu do České republiky. Každý si musel vyřídit povolení k pobytu a pracovní povolení. Ne vždy však měly tyto administrativní procesy hladký průběh. Ovšem peripetie na imigranty čekaly i v sociálních interakcích s jednotlivci z české společnosti.

Informátor č. 3: *„Po příjezdu jsme měli s Petarem hodně problémů. Sice nám česká rodina poskytla ubytování, ale musela jsem začít jednat, abych nespadla do ilegality. Strávila jsem dlouhé hodiny na úřadech, abych dostala povolení k pobytu pro mě a pro syna Petara. Neměla jsem moc peněz a musela jsem si taky hledat práci. Musela jsem platit nájem a uživit Petara a sebe. Sehnat práci bylo strašný. Ještě jsem neuměla pořádně česky a nikdo mě nikde nechtěl. Žádný Čech mě nechtěl zaměstnat. Až jsem narazila na jednu Chorvatku, která měla restauraci a ta mě vzala na mytí nádobí. K tomu jsme si posléze vyřídila pracovní povolení.*

⁹⁷ KOLEKTIV AUTORŮ. *Odborné studie*. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/antropowebzin-2-32007>

Ale nebudu vám lhát, některé výplaty jsem měla na černo. Nějakou dobu trvalo, než jsem se skamarádila s holkama v práci. Některým se nelíbilo, že vyznávám Islám. Občas byl problém z jejich strany, když jsem se chodila přes den modlit. Vyčítali mi, že oni musí makat a já si chodím líbat zem. Několikrát jsem z toho měla problémy s vedoucí, ale vše se nakonec vyřešilo. Holky měly ode mě dlouho odstup, ale potom jsme se líp poznaly a bylo všechno v pohodě.“

Informátorka č. 3 se sice vyjadřovala o administrativním procesu jako o něčem velmi zatěžujícím, ale taková je imigrační politika státu a obcházení práva sebou nese následky. Bariérou v začlenění se do společnosti byl jazyk. Informátorka delší dobu neovládala český jazyk a díky tomu nemohla vykonávat některé pracovní úkony. Ale nejspíš by zaměstnání ani nenašla, protože tvrdila, že nikdo z českých zaměstnavatelů o ni neměl zájem. Až když narazila na Chorvatku, člověka s téměř společnou etnickou identitou, tak uspěla na pracovním trhu. V sociální rovině to také neměla jednoduché. Při prvotním navazování společenských vztahů byl pro některé problémy islámské vyznání informátorky č. 3. Náboženská netolerance nebyla nejspíš zaměřená jen proti samotnému vyznání, ale spíš proti úkonům, které ji vytrhovaly z pracovního procesu a ostatní si mysleli, že má informátorka méně práce a stejné peníze jako ostatní. Informátorka tak v počátcích svého pobytu zažila formu náboženské diskriminace. Ale jak sama v rozhovorech posléze prozradila, tak se během dvou měsíců c zaměstnání vše vyřešilo. Jednalo se spíše o nepochopení náboženských projevů. Až když byli pracovníci i vedení plně obeznámeni s důležitostí procesů, tak se nastavily podmínky tak, aby vyhovovaly všem. A poté mohla normálně navazovat přátelství s kolegy v práci. Dokonce prozradila, že dvě z kamarádek nakonec k Islámu konvertovaly.

Informátor č. 5: *„Začátek v Čechách byl strašnej. Malovali jsme si s bráchou všechno moc růžově. Dali jsme dohromady našetřené peníze a koupili jsme starou usedlost, spíš ruinu, na předměstí Prahy. A asi díky tomu, že máme snědou pleť a bylo nás hodně, protože jsme se stěhovali dvě velké rodiny, tak na nás tehdy místní zavolali policajty, že si mysleli, že jsme cikáni, který ten barák obsadili. Všechno jsme ale v papírech měli v pořádku. Byli jsme z toho všichni špatný, protože jsme nečekali, že nás hned budou tady nenávidět. Z Bosny jsme kvůli tomu odešli a tady se dělo to samí. Dlouhý hodiny jsme taky strávili na úřadech, kde jsme potřebovali povolení k pobytu, k práci a k podnikání. S bráchou jsme spoustu věcí obléhali sami, ale manželky měli na krku děti a i oni museli na úřady. Tady nám strašně pomohla jedna neziskovka, která pomáhala cizincům právě s tímhle papírováním. Řekli nám, co a jak a chodili s náma na úřady. Problémy jsme měli v začátku podnikání. Když se nám všechno*

podářilo rozjet, tak nám dělala naschvál místní konkurence. Nabídli jsme totiž lepší ceny než oni, udělali jsme kvalitní práci a zakázky se nám začaly hrnout. To některý neunesli a rozbíjeli nám nářadí, okna u kanceláří a další věci. Udělali tomu přítrž až policajti, když chytli šéfa konkurenční firmy, jak nám likviduje bagr. Postavili se za nás i lidi, protože jsme dělali kvalitní práci a byli s námi spokojení. Ale než si všechno sedlo, tak to mohlo trvat asi rok nebo dva.“

Informátor č. 5 také neměl vstup do české společnosti bez problémů. Ale za problém nepovažoval administrativní úkony, nýbrž českou etnickou netoleranci. Sám informátor sice říkal, že to nebylo proti jejich balkánskému etniku, ale mrzelo ho, že i v Česku existuje takováto netolerance vůči jednomu etniku. Dále informátor pocítil tvrdost konkurenčního boje na podnikatelském trhu práce. V rámci získání zisku a udržení pozice na trhu neváhají konkurenti sáhnout i k nelegálním praktikám. Informátor také hodně vyzdvihoval činnost neziskové organizace, které jim pomáhala. Doslova říkal, že nebýt lidí v neziskovce, tak by nikdy v pořádku nevyřídili potřebné věci k pobytu a jiné věci. Z vlastní zkušenosti vím, že činnost těchto neziskových organizací je v začátcích pro cizince zcela zásadní instituce. Působil jsem v neziskovce *Most pro lidská práva* v Pardubicích, která se věnovala nejen dospělým jedincům, ale i dětem. A tam jsem viděl možné chyby českého sociálního systému. Například, české školství není zcela připravené na začleňování dětí cizinců do systému. Pedagogové nemají prostor proto, aby se řádně dětem věnovali, a ty pak bývají vůči ostatním pozadu a vznikají tím propastné rozdíly. Navíc děti přicházejí většinou i z jiné kulturní společnosti a jejich chování spjaté s původní kulturou bývá často terčem posměchu a v horším případě šikany.

Většina informátorů neměla zásadní problémy s integrací do české společnosti. Problémy byly v rovině administrativy a navazování společenských vztahů. Ale to se díky zákonným normám a sociálnímu kapitálu jedince nakonec vyřešilo. Větší problém tkvěl ve začleňování dětí imigrantů do české společnosti.

Informátor č. 3: *„Petar z Bosny vůbec nechtěl. Měl tam svoje kamarády a tady musel hledat nové. Myslím si, že se dodnes taky nevyrovnal s odchodem bratra a otce. Uzavřel se hodně do sebe. Měl s tím problémy ve škole. Nemluvil, neučil se, děti se mu smály a některý kluci ho i za to mlátili nebo mu brali věci. Ale potom se upnul na jednoho kamaráda a on ho začal ochraňovat a bránit. Několikrát dostal nabančino i on, ale Petar měl konečně někoho, s kým se tady mohl kamarádit. Začali spolu komunikovat, navštěvovali se a vzájemně se*

respektovali. Dodnes to jsou nejlepší kamarádi. Několikrát jsem tohle řešila s lidmi ze školy, ale nikdy se nic nevyřešilo. Spíš naopak. Pokaždý, když jsem na problém upozorňovala, tak se problémy zvětšily.“

U dětí je celý problém mnohem složitější a má spíše základ v psychice jedince či celých skupin. Často jsou vytrženy ze svého okruhu kamarádů a hůře se ztrátou vyrovnávají. Každý má pak jiný mechanismus, který mu vypomáhá se z vytržení vyrovnat. V případě syna informátorky č. 3 to byla ignorace celého systému a totální ignorace sociálních interakcí. Vytvořil si mezi sebou a ostatními hranici. Tím se stal terčem posměchu a šikany ze strany spolužáků. Až když sám Petar hranici posouval či odstraňoval, tak v té chvíli přišel zlom a navázal přátelství. Tím započala jeho socializace a hlubší integrace do společnosti. Informátorka č. 3 v rozhovorech uvedla, že Petar svému kamarádovi představoval svoji kulturu z Bosny a on mu zase představoval tu českou.

Informátor č. 5: „Naše holky měly ve škole dost problémů. Ale za většinu si mohly samy, protože naháněly kluky a dělaly jiný kraviny, který asi dospívající holky dělají. (smích) Doma jsme to spravili domluvou, občas nějakou fackou a byl klid. Chtěl jsem, aby měly pořádný vzdělání. Problém byl až s Bélou. Měla trochu nadváhu, my jsme na začátku neměli moc peněz na oblečení a asi i díky naší vině si ji parta holek ve třídě vybrala jako cíl k šikanování. Posmívaly se jí, dobíraly si ji, ničily ji oblečení. Tehdy jsem to začal řešit s třídní učitelkou a pak problémy přestaly. Béla je takový osamělý jezdec odjakživa, ale ty holky jí braly šíleně moc energie. Jinak je premiantkou třídy. S učením nemá žádný problém.“

I děti informátorů č. 5 zažily šikanu. Nebylo to způsobené etnickou odlišností, ale spíše sociálními a fyzickými rozdíly. To vše ukazuje na to, že šikana je velký problém školství a musí se jít případ od případu, aby se celý problém odstranil. Ale to se, zřejmě díky složitosti samotné šikany, nikdy nepovede.

6.3 Dobrá volba

Z uskutečněných rozhovorů a schůzek vyplývá, že informátoři jsou se svým směrem migrace spokojeni. I když Česká republika nebyla mnohdy primární volbou, tak konečné usazení se bylo podle nich správné. Nikdo svého rozhodnutí nelitoval. „*Kdybych se měl rozhodnout znova, jestli odejít z Bosny, tak to udělám znova. Bosna se dobře nevyvíjí a pro budoucí život to pro mě není dobrý místo.*“⁹⁸

⁹⁸ Informátor č. 6

Všichni informátoři zahrnutí ve výzkumu jsou se svým životem spokojeni. Neuvádějí zásadní problémy, které by je limitovaly v kvalitě životní úrovně. Každý informátor k roku 2013 už vlastní české občanství. Jejich rodiny se pevně usadily ve svých místech bydliště a vytvořily kvalitní sociální zázemí pro svoje děti. Všichni potomci v České republice úspěšně procházejí vzdělávacím systémem a někteří se už zařadili do pracovního procesu. Sami už dokonce navazují vztahy s „místními“⁹⁹ a zakládají své rodiny. Všichni informátoři měli obdobnou startovní pozici na poli trhu práce a každý z nich se díky úsilí dnes vypracoval na vyšší posty ve svém zaměstnání. Práci mají stálou a je dostatečným zdrojem financí pro uživení rodiny i jiných aktivit. „*Myslím si, že vydělávám s manželkou docela dost peněz. Máme dům, jezdíme každý rok na dovolenou a živíme tři děti. Sice bychom mohli trávit více času společně, ale i tak nám to všem vyhovuje.*“¹⁰⁰ Je zde patrná společenská změna sociálního statutu. Informátoři do České republiky přišli jako příslušníci nižší sociální třídy. Postupem let se vypracovali na vyšší střední třídu. Všichni informátoři si také myslí, že stejnou šanci na vypracování se a dosažení podobného postavení ve společnosti by v Bosně a Hercegovině nikdy neměli. „*Situace v Bosně neměla a ani nemá sílu normálním lidem nabídnout kvalitní životní úroveň. Tam by ses jen dřel za nějaký peníze a žil bys z ruky do huby. Možná v Sarajevu by bylo líp, ale mimo město je to tragédie.*“¹⁰¹

Z rozhovorů a schůzek je také patrná částečná změna identity. I když většina se dnes cítí už být Čechy, tak na druhé straně to jsou právě Češi, kdo je ještě plně nepřijali za své, vyjma okruhu přátel. „*Jsem sice už Češka, ale vždycky když někde řeknu svoje jméno tam, kde mě neznají, tak cítím jakýsi odstup. Ne nevraživost, ale distanc.*“¹⁰² Částečná změna je to proto, že i když mají informátoři české občanství a úspěšně se v české společnosti usadili, tak se kouskem duše stále cítí být Bosňáky. „*V Bosně jsem se narodil a moje srdce navždy zůstane v Bosně. Mám to tady v Čechách rád, mám tady rodinu, ale furt cítím vazbu k domovině. Nedokážu to slovy popsat, ale je to tak.*“¹⁰³ Podobně se vyjádřila většina informátorů a také uvedli další důležitou věc. Nebýt prožitého traumatu ve Srebrenici a v okolí, tak by nikdy z Bosny neodešli. Tato událost byla natolik silná, že informátory donutila hledat jiné místo k bydlení. „*Kdybych nezažila Srebrenici, kdybych neviděla všechny ty mrtvolky a nenávisť, tak bych z Bosny nikdy neodešla, protože bych tam mohlo v poklidu*

⁹⁹ Toto označení není zde myšleno jako pejorativní, ale jako odlišující označení od imigrantů. Dle informátorů jsou v jejich případě dnes hranice mezi imigranty a „místními“ odstraněny. Zde je toto označení použité k rozlišení v textu.

¹⁰⁰ Informátor č. 4

¹⁰¹ Informátor č. 1

¹⁰² Informátor č. 3

¹⁰³ Informátor č. 7

pokračovat ve svém tehdejší životě.“¹⁰⁴ Tím, že to byla migrace z části dobrovolná a z části nucená na základě zažitých prožitků, tak se domnívám, že identita informátorů bude navždy rozpolcená a nikdy už nebudou moci říci, že jsou plně Češi nebo Bosňáci. Vždy to bude půl na půl.

Na základě výzkumu mohu tedy říci, že se mi podařilo zmapovat motivace a důvody informátorů k migraci. Dále jakým způsobem zakotvili v české společnosti a do jaké míry se integrovali a jak jsou spokojeni se svou aktuální životní úrovní spjatou s rozhodnutím migrovat do jiné země.

¹⁰⁴ Informátor č. 2

Závěr

Cílem bakalářské práce *Srebrenický masakr z pohledu balkánských uprchlíků v České republice* byl výzkum subjektivních postojů přeživších obětí, kteří emigrovali z Bosny a Hercegoviny směrem do České republiky. Názory jsem analyzoval a zjišťoval jsem, jakou formou se vzpomínky informátorům uložily do jejich paměti, jaké postoje zauímají ke Srebrenici, jaké motivace měli k migraci a jak se informátorům podařilo integrovat se do české společnosti.

Na první výzkumnou otázku: „**Jak vidí masakr ve Srebrenici informátoři dnes?**“, se mi podařilo odpověď najít. Můžeme ji rozdělit do několika částí.

Z první části vyplývá, že informátoři v červenci roku 1995 prožili ve Srebrenici těžké psychické trauma, které způsobilo trvalé uložení negativních i pozitivních vzpomínek do paměti a dodnes se ani jeden informátor ve výzkumu nedokázal s prožitými událostmi zcela vyrovnat. Srebrenické vzpomínky se na povrch vynořují každý den a nutí informátory o nich denně přemýšlet. Prožité trauma způsobilo v osobnosti informátorů doživotní psychické následky. Z výpovědí byla také znatelná změna osobnostního nastavení. Byli jinou osobou před masakrem a nová osoba se zrodila po masakru.

Z druhé části vyplývá, že u informátorů mohu mluvit o pomyslném spojení prostřednictvím kolektivní paměti. Vyjadřovali téměř stejné pohledy na masakr, všichni označili stejného viníka a většina je propojena stejnými prožitými zkušenostmi a směrem migrace. Dá se zde vycházet jak z *Halbwachse*, který tvrdí, že kolektivní paměť je podmíněná sociálně a je utvářena vzpomínkovými fragmenty jedinců, tak i z *Assmanna*, který kolektivní paměť stratifikuje na paměť komunikativní a kulturní. Všechny výpovědi informátorů spojuje také to, že to není přesný přepis historie, ale je to interpretace historie očima informátora.

Třetí část poukazuje na to, že informátoři prožívají jistou stigmatizaci, která se projevuje na dvou úrovních. Zaprvé se projevuje na povrchních sociálních interakcích s jedinci, kteří nepatří do okruhu přátel informátora. V tomto případě je informátor označen za oběť a je vystavován lítostivým stavů protějščího jedince. Druhou formu stigmatizace prožívají informátoři osobně ve svém nitru. Zde se staví do pozice oběti násilí, etnického a národního násilí. Skrze tuto stigmatizaci se nejvíce promítá jejich etnická a národní identita, která je spjatá s Bosnou. Sami informátoři pak stigmatizují Srby jako agresory, kteří jim zničili život. Informátoři tak dnes Srebrenici vnímají jako místo utrpení, které jim do života přineslo několik psychických traumat, která se dnes transformovala do osobního vyrovnávání se

s traumatem. Jejich život vzpomínky stále ovlivňují, ale ne zásadně, že by to narušovalo nějakým způsobem každodenní klasické činnosti. Srebrenice se tak stala pro informátory pietním místem v duši.

Druhá výzkumná otázka zněla: „**Proč si informátoři vybrali k emigraci Českou republiku?**“. I na tuto otázku se mi podařilo najít dostačující odpovědi, které budou opět rozvrstvené do několika částí.

Zprvė informátoři měli k emigraci pádné důvody a motivace. Česká republika nebyla vždy primární volbou k emigraci, ale nakonec se informátoři do státu vždy nějakým způsobem dostali. Bosna byla pro informátory zemí, která jim nenabízela kvalitní životní podmínky ve výhledové budoucnosti. Neměli vidinu dobrých pracovních příležitostí a dobrého zázemí pro budování rodiny. Dále jim setrvání v okolí Srebrenice přinášelo neustále duševní ořesy a tragické vzpomínky, které narušovaly jejich každodenní činnosti. Tedy Bosna byla pro informátory prostorem, který jim nebyl schopný nabídnout dobré sociální a ekonomické podmínky. Vidina lepší životní úrovně, náboženské tolerance a ekonomických podmínek, to byly hlavní motivace pro informátory, aby emigrovali z Bosny. Českou republiku si vybrali na základě rodinného základu, kdy v Čechách bydlel příbuzný, anebo se o zdejších podmínkách informovali skrz různé zdroje či je přivedlo navázání milostného vztahu.

Zadruhé informátoři neměli větší problémy s integrací do české společnosti. Částečně v počátcích prožili pracovní diskriminaci, ale tu, díky nutnosti obživy, během několika měsíců vždy odstranili. Administrativní peripetie nepovažují za zásadní problém, protože je to nutný právní rámec, který se musí na našem území dodržovat. Větší problém nastal s integrací dětí. U nich můžeme najít větší psychické šrámy způsobené vytržením z domácího prostředí. Do kolektivu dětí v novém prostředí často nezapadly a z toho plynuly další problémy jako například špatné školní výsledky, marginalizace na kraj skupiny a šikana.

Zatřetí informátoři uváděli, že se v české společnosti usadili velmi dobře. Našli si kvalitní sociální zázemí pro své rodiny, plně se zapojili do pracovního trhu, děti prochází či prošly českým vzdělávacím systémem a celkově jsou informátoři s volbou směru migrace spokojeni. Všichni se shodli, že v Bosně by si nemohli vybudovat stejné zázemí jako, mají zde. Česká republika nabídla imigrantům přijatelné podmínky pro život.

Informátoři zahrnutí do mého výzkumu jsou tak zcela obyčejní lidé, kterých denně na ulicích potkáme stovky. Nepoznáme na nich přímo, že prožili srebrenický masakr.

Vzpomínky jsou převážně uloženy v nitrech informátorů, kteří nemají potřebu lidem na setkání sdělovat svoje zkušenosti a zážitky. Až při hlubším kontaktu zjistíte, že to jsou těžce poznamenaní lidé, kteří každý den zažívají bolestné rozvzpomínání na minulost, která jim přinesla plno zlého. Prošli velkou změnou osobnosti a osobní identity. Jsou také viditelné občasně kulturní a náboženské rozdíly. Budoucí perspektiva, že informátoři se dokáží vyrovnat s traumatickými prožitky je takřka nulová. Srebrenické události jsou ohromně silné a člověka poznamenají do konce života. Ale nic z toho navenek nepoznáme. Jsou to obyčejní lidé, jako jsme my.

Díky výzkumu jsem mohl navázat mnoho nových přátelství. Měl jsem možnost nahlédnout do odlišné kultury a do odlišného myšlení. Bylo velkým štěstím, že mi informátoři otevřeli svá nitra a podělili se o své bolestné vzpomínky. Troufám si říci, že jsme si za těch několik měsíců vybudovali přátelské vztahy. Dodnes jsme v kontaktu a je tu možnost využít kontaktů pro další rozvíjení spolupráce, například v diplomové práci.

Seznam zdrojů

Literární zdroje:

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, 317 s. Obzor (Prostor), sv. 33. ISBN 80-726-0051-6.

BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-7325-081-0.

DOLEČEK, Rajko. *Razgovori sa generalom Mladićem: Hovory s generálem Mladićem*. Ostrava: Para bellum, 2010, 119, 130 s., lxviii s. obr. příl. ISBN 978-80-903703-4-0.

DOLEČEK, Rajko. *Necenzurované obrazy z dějin jihoslovanských bratrů: kdo rozbil Jugoslávii?*. Ostrava: Para bellum, 2007, 439 s. ISBN 978-80-903703-5-7.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-807-3674-656.

FIDLER, Jiří. *Dějiny NATO*. 1.vyd. Praha, Litomyšl: Paseka - Ladislav Horáček, 1997, 243 s. ISBN 80-718-5145-0.

FINK, Sheri. *Válečná nemocnice: skutečný příběh o chirurgii a boji o život*. 1. české vyd. Praha: Naše vojsko, 2007. ISBN 978-80-206-0866-6.

GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Vyd. 1. Překlad Tomáš Prášek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 167 s. Most (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 80-864-2921-0.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Editor Gérard Namer, Marie Jaisson. Překlad Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 289 s. Klas: klasická sociologická tradice. ISBN 978-807-4190-162.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-736-7040-2.

HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, 388 s., xii s. obr. příl. Monografie (Masarykova univerzita), sv. č. 12. ISBN 80-210-3674-5.

HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1996, 216 p. ISBN 80-857-6561-6.

HONIG, Jan Willem a Norbert BOTH. *Srebrenica: zpráva o válečném zločinu*. 1. vyd. Překlad Šimon Pellar. Praha: Mladá fronta, 2001, 262 s. Fakta (Mladá fronta), sv. 1. ISBN 80-204-0905-X.

KENNEDY, Paul M. *Parlament světa: OSN a hledání světové vlády*. 1. vyd. Překlad Markéta Šerá. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 318 s. ISBN 978-807-1064-237.

MCCARTHY, Patrick a Tom MADAY. *After the fall: Srebrenica survivors in St. Louis*. St. Louis: Missouri Historical Society Press, c2000, 155 p. ISBN 18-839-8236-7.

MIKULAN, N. Thomas a Ilustroval D. PAVLOVIČ. *Válka v Jugoslávii: Bosna, Kosovo a Makedonie 1992-2001*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-802-4723-754.

OŠKRKANÝ, Mgr. Pavel. *Válka v Bosně a Hercegovině (1992–1995) v českém dobovém tisku*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918-1992: vznik, vývoj a rozpad Karađorđevićovy a Titovy Jugoslávie*. Vyd. 1. Překlad Jana Špirudová. Praha: Argo, 2000, 537 s., [58] s. obr. příl. Dějiny Evropy (Argo), sv. 1. ISBN 80-720-3277-1.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Vyd. 1. Praha, 2006. ISBN 80-247-0871-x.

ŠMÍD, Tomáš a Vladimír VAĐURA. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 278 p. ISBN 80-732-5126-4.

TERNON, Yves. *Genocidy 20. století: zločinný stát*. Vyd. 1. Praha: Themis, 1997, 358 s. ISBN 80-858-2145-1.

TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 251 s. ISBN 978-807-3670-979.

URBAN, Jan. *Všem sráčům navzdory: válka, o které nechcete nic vědět*. 1. vyd. Praha: GG, 1996, 175 p. ISBN 80-901-8963-6.

Velký sociologický slovník: I. svazek A-O. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, 747 s. ISBN 80-718-4164-1.

Internetové zdroje:

BEDNAŘÍKOVÁ, Jaroslava. *Náboženství a archetypy kolektivního nev.* Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. [cit. 2013-03-24] Dostupné z: https://dspace.upce.cz/bitstream/10195/33251/1/BednarikovaJ_Nabozenstvi%20a%20archetypy_VM_2008.pdf

DVOŘÁK, Václav. *Generál Mladić, Srebrenica a lži.* 2011 [cit. 2013-05-13]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/58848.html>

NOVOTNÝ, Lukáš. 2007. *Historická paměť podle Maurice Halbwachse.* Socioweb-sociologický webzin [cit. 2013-05-05]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1>

SUCHOMELOVÁ, Věra. *Co je to paměť a jak ji trénovat.* Světlo, časopis pro světlo a osvětlování. 2009, č. 1, s. 3 [cit. 2013-05-16]. Dostupné z: <http://www.odbornecasopisy.cz/res/pdf/38549.pdf>

ŠUBRT, Jiří. PFEIFEROVÁ, Štěpánka. 2010. *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání.* Historická sociologie. [cit. 2013-04-05].

Dostupné z www.historikasociologie.cz/_docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf

TOLJAGA, Daniel. BOSNIAN INSTITUTE. *Prelude to the Srebrenica genocide* [online]. 2010 [cit. 2013-04-23]. Dostupné z: http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2771

UMLAUF, Václav. *Historická paměť a dějiny.* 2007 [cit. 2013-04-11]. Dostupné z: <http://umlaufoviny.com/www/publikace/publikace/Eseje/historie.html>

VOTAVA, Jiří, OUDOVÁ, Drahomíra a HANUŠOVÁ, Marie. Paměť a učení. [cit. 2013-05-24]. Dostupné z: <http://etext.czu.cz/img/skripta/64/pamet-1.pdf>

Antrowebzin. Plzeň: AntropoWeb, 2009, roč. 2007, 2-3. [cit. 2013-05-17] Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/antropowebzin-2-32007>

ČESKÁ TELEVIZE. *Masakr ve Srebrenici* 2012 [cit. 2013-02-16]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/21589-masakr-ve-srebrenici-tisice-mrtvych-v-bezpecne-zone/>

INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA, *Judgement Summary* 2006 [cit. 2013-04-19]. Dostupné z: http://www.icty.org/x/cases/oric/tjug/en/060630_Oric_summary_en.pdf

- INTERNATIONAL COMMISSION ON MISSING PERSONS. *Over 7,000 Srebrenica Victims have now been recovered*. 2012 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: <http://www.ic-mp.org/press-releases/over-7000-srebrenica-victims-recovered/>
- INTERNATIONAL COMMISSION ON MISSING PERSONS. *DNA Results of the International Commission on Missing Persons Reveal the Identity of 6,481 Srebrenica Victims*. 2010 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: <http://www.ic-mp.org/press-releases/over-7000-srebrenica-victims-recovered/>
- FFEDERALNA KOMISIJA. *Preliminarni Spisak Srebrenica*. [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: http://www.domovina.net/srebrenica/page_006/Preliminarni_spisak_Srebrenica_1995.pdf
- MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Bosna a Hercegovina* [cit. 2013-04-11]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/bosna_a_hercegovina/
- OPŠTINA SREBRENICA. *O Srebrenici*. 2013. [cit. 2013-03-09]. Dostupné z: <http://www.srebrenica.gov.ba/>
- SREBRENICA HISTORICAL PROJECT. 2013 [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: <http://www.srebrenica-project.com/>
- UNITED NATIONS. *Resolution 819*. 1993 [cit. 2013-03-29]. Dostupné z: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/819\(1993\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/819(1993))

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Ukázka formuláře informovaného souhlasu

Příloha č. 2 – Seznam informátorů

Příloha č. 1 – Ukázka formuláře informovaného souhlasu

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Výzkumník, Jan Mertlík, se zavazuje, že získaná data od, informátora, ve formě písemné, zvukové, vizuální či fotografické nebude během zpracování ukazovat třetí osobě ani při následné archivaci materiálů a bude je zpracovávat výhradně výzkumník. V celém rozsahu bakalářské práce výzkumník zachová plnou anonymitu informátora. Povoluje se pouze uvést věk a pohlaví informátora. Před závěrečnou publikací se musí informátor s prací seznámit a poté následně povolí sepsaná data v bakalářské práci uveřejnit.

Na základě těchto podmínek předám a dovolím využít informace o mé osobě.

V Dne

Výzkumník

Informátor

Příloha č. 2 – Seznam informátorů

Informátor č. 1 – žena, 37 let

Informátor č. 2 – žena, 46 let

Informátor č. 3 – žena, 41 let

Informátor č. 4 – muž, 42 let

Informátor č. 5 – muž, 48 let

Informátor č. 6 – muž, 47 let

Informátor č. 7 – muž, 35 let